Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 183 (10780) | 1978 чылдың август 8, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

мал чеминиң белеткели — шалыпчы ФРОНТ!

БЫЖЫГ БАЗАНЫ ТУРГУЗАР

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер дугайында доктаалы-биле танышкаш, ону амыдыралга боттандырар дээш, онгу беш чылдың үшкү шалыпчы чылында иниттиниң малынга быжыг чем баазаын белеткээринче тура-соруктуг кирген.

Бистиң совхозтуң девискээринде арбын сиген кезип аптар делгем шөлдер чок, оон кадында бо чай каан болган үжурунда, оът-сигенниң үнүжү база шоолут эвес. Ынчангаш Тес-Хем шыпаазында Ак-Чыраадан мал чемин белеткеп алыр деп шиитпирлээш, комплекстиг механизастаттынган бригадавы тургускан. Бригадада 10 тракторну, үш сиген кезер машинаны, ийи прессти, бөлер бир дырбаашты быжыглаан. Үш трактор кестирип, арткап үжү сигенни бөлүп, сөөртүп, ийи пресске тыртып боодалдап турар. Механизастаан бригадада шупту 30 кижи ажылдап турар.

Мал чеми белеткээринче июль 5-тө эгелеп кирдивис. Бо Ак-Чыраада сигенниң үнгени эки. Моон дыка хөй районнарның совхозтарының тускай бригадалары, малчыннары сигенни кезип белеткеп турар. Шыпаа делгем, оът-сигенни чаагай болгаш, сиген кезер чер четчир-дир. Кол-ла чүве—кызымак, шудургу ажылдаары. Биске берген план-онаалда улуг: 2500 тонна сигенни кезип белеткээр. Ону ажыр күүседип болурунуң болдунар аргазы бар. Техника, кижи күжү четчир, сиген элбек. Кезин эгелээнивистен бөөр ай хире үе эртип тур. Бо арадыда 600 ажыг тонна сигенни кезип, кургаткаш, прессторге тырып боодалдаан болгаш үрелбес кылдыр сарааттаан. Белеп болган сигенни малчыннар турлагларынче сөөртүрүн эгелээн.

Бердинген онаалданы күүседир дээш бригаданың кежигүннери олут-дыжын бодавайн, эрес-шулургу, тура-соруктуг ажылдап турар. Оларның үре-түүнелдиг ажылын демдеглээри күзенчиг. Трактор-биле сиген кестирип турар Мерген Сүгежик, Николай Долчун-Сүрүн олар хүнде 7 гектар нормаңыг орнунга 14 гектар чедирип, ийи норманы күүседип турар. Прессте-кчилер Борис Шожат, Виктор Майыңды хүнде 12 тоннаның орнунга 48—50 тонна чедирип, машинаны эңне бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап турар. Прессче сиген октаар, дажыглаар ажылчыннар Александр Доктугу, Сергей Маадыр-оол, Борис Натпит, Николай Маадыр-оол олар хүнде кылыр ажыл нормазын ажыр күүседип келген.

Бригаданың кежигүннериниң бир демниг, күжелиишкиниг ажылының түңнелинде, эрткен он хонуктуң чарыжынга бистер тиилекчи болдувус. Хүнде-ле 25 тоннаны белеткеп, он хонук дургузунда 250 тонна сигенни курдаптан, тырып боодалдаар онаалдалыг турган, ону 317 тонна кылдыр ажыр күүсеттивис. Ынчангаш бистиң бригадавыска СЭКП Өвүр райкомунуң болгаш райкүүскомнуң бригадалар арасында шилчиир Кызыл тугун тывысцыыган, 50 рубль-биле шаңнаан. Бригаданың кежигүннери мал чеми белеткээриниң темпизин кудулатпас, улам-на күжениишкиниг ажылдаар, чаалап алган тукту салбас деп шиитпирлээн. Сиген белеткээр планны сентябрь 20-ге чедир доозар деп сорулга салган бис.

Бистиң механизастаттынган бригадавыстан ангыда, Ак-Чыраада малчыннарның сигенчи бригадаларын база тургускан. Оларда 57 кижи сигенни хол кадыры-биле кезип турар. 150 тонна сигенни белеткээр онаалданы берген. Малчыннарның ажылдап турары база шалыпкын.

Сигенчилериниң ажылдаарынга шаптыктан турар четпестерни база демдеглээр апаар. Пресстиң платформазы, сиген кезер машиналарның шатуну, кол дамчыдылгазы үрели бөөр таварылгалар эпти-ле турар. А кезектерни тыптынып алыры кончуг берге боор чүве-дир. Чүге дээрге, олар бистиң бодувуста чок. Чамдык кезектерни «Сельхозтехника» каттыжыышкынындан, ында чогун мында ажылдап турар өске черлерниң сигенчи бригадаларындан тыптынып ап тур бис. Бистен хамаарышпас ындыг чылдагааннардан чамдык хүннерде техника ажылдавайн аваа турар, а кижилер үнелиг үешакты хөй эрттирер ужурга таваржыр-дыр. Ону болдурбазы-биле артык кезектерни «Сельхозтехниканың» Чадаана каттыжыышкыны маңаа эккелген турары эргежок чугула.

Д. КЫЗЫЛ-ООЛ.
«Торгалыг» совхозтуң механизастаттынган сигенчи бригадазының бригадири.

БАЧЫМ ҰЕ. ДААМАЙ ХӨӨННЕР

СИГЕН БАР, ЫНЧАЛЗА-ДАА...

Кадыг ажыл-агыйның дуржулга станциязының девискээри Таңды сынының эдээнде чаттылган, арга-арыглыг, шынаа-шыктыг черлер. Ынчангаш мал чеминге кезер сиген моон чыл бүрүде эки үнер. Оон-биле чергелештир сөөлгү чылдарда сиген шолдерин интенсифтиг суттарын, чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигеннерни суттаттыг черлерге хөйү-биле тарып өстүрүп эгелээнинден белеткеп ап турар чемнериниң саны-даа, шылары-даа көскүү-биле эки-эвээн, элбээн. Харын-даа суттаттыг шөлдериниң сигенни ийи катап кезип ап турары чаңчыл апар чыдар.

...Чазаглыг оруктан ырак эвесте, арыг кыдыында элээн делгем шөлүгешпе ажыл хайныышкыныг. Дырбаатар сөөрткен Т-25-тер, волокушалар кошкан, сараат салыкчылары кыдыр дерээн «Беларусьтар» башкарган механизатор-сигенчилер курганн сигенни болген, сараатаан, үзүк-соксаал чок ажылдаан турлар. Бо болза станцияда мал чеми белеткээр кылдыр тускайлап тургускан механизастаттынган № 6 бригада-дыр. 4150 тонна сигенни кезип белеткээр планын ол бо хүннерге чедир 1650 тонна кылдыр күүседип алган.

Үш звеводан тургустунган бо бригадада 38 кижи ажылдап турар. Оларның машинатехника-биле хандыртынганы-даа шыырак: звено бүрүүнде ийи дырбаат, ийи волокуша, бир сараатакчы. Бригадада—26 трактор, сиген кезер 5 машина...

Волокуша кошкан МТЗ-80 доктаай дүжерге, кабинадан дүже халып келген үзүл, шилгедек сынныг, чазык арын-шырайлыг эр-биле чугаалажы бердивис.

— Сөөлгү он хонукта үргүлчү чаъстааш, ажылывыска дыка шаптыктады—деп, чаа таныжывыс, ийиги звеноуң удуртукчузу Багай-оол Оюн чугаалады.—Бөгүн аяс хүн хүнзээш, каш хонук бурунгаар-ла кескеш, ажаап ап чадап турган сигенивисте курдаптарга, ону дүрген сараатап доозуптар дээш кызып турарывыс бо-дур ийин.

Оон удуртканы звенода дырбаатар кошкан Т-25 тракторларның башкарыкчылары школачы оолдар Петя Огнёв, Андрей Чүлдүм, Саша Карелин оларның онза кызымаккай ажылдап, хүн нормазын ажыр күүседип турарын Б. Оюн улаштыр чугаалады.

Дараазында бригадада звенолар арасында чарышка улаштыр-улаштыр тиилекчи болуп келген, бир дугаар звеноуң удуртукчузу Сүге-Маадыр Ондарга ужураштывыс. Ол сиген сараатаар кылдыр дерээн МТЗ-80 тракторда ажылдап, эжи Сергей Кичигин-биле дыка улуг сараатты салып доозуп турлар. Сараатакчы машина хүнде норма ёзугаар 30 тонна сигенни салыр ужурлуг. С. Ондар ону бүдүн чартык катап ажыр күүседип турар.

— Техниканы бичии-даа аваа тургуспайн, ең бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, үе-шактыг халас ытпазын бодап ажылдап турар бис. Өскелерден чыдып калбас, оларга аштырбас дээш күш-ажылчы демиселл, чарыш база чедиишкиниг ажылдаарынга улуг дуаалыг-дыр—деп, мурнакчы механизатор чугаалады.

— Бо черде кескен сигенни сараатап дооскаш, кана баар силер?

— Бригадавыс төвүнден ырак эвесте 300 гектар суттаттыг чер бар. Оон сигениниң ийиги дүжүдүн барып ажаар бис.

Сүге-Маадыр Делгер-оолаанчиниң удуртканн звенозунда Николай Коровин, Петр Садовский, Юрий Зуев дээш ышкаш сигенчилер оон үлегерин эдерип, хүн нормазын база ажыр күүседип турар.

Мал ажылындан алыр бүгү-ле чүүлдер—хөй эът, сүт болгаш өскедаа продуктулар—хамыктың мурнунда четчир мал чемнериниден, ылаңгыя янзы-бүрү болгаш бедик шынарлыг чемнерден хамааржыр.

(СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң материалдарындан).

ЧУРУКТАРДА: бригаданың мурнакчы механизатору, сараатакчы машинаның башкарыкчызы Сүге-Маадыр Ондар (оң талазында) кады ажылдап турар эжи Сергей Кичигин-биле. Кескен сигенни болуп, сараатаар ажыл хайныышкыныг чоруп тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ХОЛ-БИЛЕ ЧҮГЕ КЕСПЕЙН ТУРАРЫЛ?

Кандыг-даа ажылдың үнези—оон шынарында деп билир бис. Шөлде кожа-кожа бедип үнгүлээн сараатты көрүп, чарыштыр дагжап, ажылдаан машина-техниканы магадап-ла ханмас. Берге кыштың дөртем-бежен градус чыккылама соогунда чаңгыс-даа тудум ногаан сигеннің малга, ону кадарып орар малчынга кайы хире үнелиин кым-даа билир. Ынчангаш мажактаанган сигеннериниң, машина-биле кестинмес черлерде — талдар, хараганнар арызында, ыйтыл-чоога черлерде, оруктар, бугалар кыдыларында курлак чедир езүп, хөлбеңейнин арткылаан сигеннериниң бараавы кажиниң бажынга чамдык дүвүрээзиниг бодалдарны киирер. Сиген, тараа орта үнмээн бо каан-халыын берге үеде мылда ол хире хөй сигениниң «астыгы» кагдынып турары чүге кымны-даа дүвүретпейн турарыл? Хол кадыры туткан чаңгыс-даа кижи чүге көзүлбезил?

«Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалын барымдаалааш, арга-арыгларда, оруктарда болгаш суттарылга бугаларының уннарын дургаар, шөлдерде, хемнер болгаш хөлдер эриктеринде—сигенни бүгү-ле үнген черлериден кезип алыры-биле мал чемниң белеткелиге школачылардан эгелээш бүгү улус киржир ужурлуг.

Республиканың мурнуу болгаш барыын районнарының малчыннарының үлегери-биле бо чылын малчын өг-бүле бүрүзү 15 тонна чедир сигенни кезип белеткээр сорулга салдынган. Суурлар болгаш районнар төптериниң чурттакчыларынга мал чемнерни белеткээр талазы-биле тодаргай онаалдаларны бээри, бо ажылче школачыларны хаара тудары чугула». Республиканың мурнакчы малчыннарының Тыва АССР-ниң бүгү малчыннарынга бо патриотчу кыйгырыынга төлептиг харыы кайыл? Ол кыйгырыгда кирген негелдеринн амыдыралга, ажыл-херек кырынга чүге боттандырбайн турарыл? Мурнуу, барыын районнарның, Таңдыга бодаарга, өөт-сигенн дыка чегей үнген черлериниң пентпер, топна-даа сигенин чидириг чок ажаап алыр дээш бүгү күштү, бар-ла арга-курлавырларны олче мөөнээн, чурттакчылыг суур бүрүзүниң улуг, биче кижилери, албан организацияларының, бүдүрүлге коллективтериниң төлээлери бо ажылда дөгере хаара туттунган турда, республиканың беш районунун дыка хөй ажыл-ишчилери Убса-Хөлдүн шынаазында Ак-Чыраадан мал чеми белеткеп, аал-оранындан ыракта чурттаан, эртенден кежээге чедир бүгү күжүн салып ажылдап турда, таңдыжылар чүге шөлээн олургулаарыл? Район төвүнден үш километр черде турар Дуржулга станциязының сигеп шөлдерип дескиндир чоруурга безин хол кадыры-биле сиген кескен чаңгыс-даа малчын, район төвүнден шофтеп келген чаңгыс-даа коллектив көзүлбес-тир. Харын Кызыл хоорайның албан организацияларындан, бүдүрүлге черлериден келгеннер ындамында көзүлгүлээр, ажылдап турганнар.

— Малчыннар болгаш чурттакчы чон биске кандыг-даа дуза чедирбейн турар. Хол кадыры-биле сиген кезип турар кижилер бисте чок—деп, ажыл-ишин үстүнде көргүскеним бригаданың бригадири Николай Степанович Чубин хомудап чугаалап турду.

Азырадыкчы хөөнден уштунуп, ажыл-херекти үениң негелдезинге дүүштүр кажан организастап эгелээрин Дуржулга станциязының, ында көдээ Советтиң удуртукчу ажылдакчыларындан айтырар бодааш, чеде бээривиске, контора шоочалыг болду: суббота хүнү. Сезоннуг, бачым ажыл үеэн. Шоочалыг контора. Бо ийи удурланышкак эвес бе? Масса чонну, малчыннарны бо чугула кампанияже—иниттиниң малынга четчир чем-суурну тургузарынче хаара тудар талазы-биле кандыг ажылдар кылып чорудун турарын Кызыл туктуг Таңды районунуң удуртур ажылдакчыларындан айтырарын бо өөн конторанын ужиннге олура база, катап бодалывыс. Шынап-ла, кандыг ажылдар кылдынын турарыл?

М. ХЕНЧЕ-КАРА.
«Шынның» тускай корр.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «1978—1980 чылдарда машина тудуушкунун улам ыңай хөгжүдер дугайында» доктаал хүлээп алган.

Тоску беш чылдың дургузунда машина тудуушкунунуң продукциязын бүдүрүп үндүрери 1,6 ажыг катап өскенин, машина тудуушкунунуң чаа бүдүрүлгелери ажыглалга киргенин.оон ажылдап турар дыка хөй бүдүрүлгелерин алгыткан болгаш эде дерээнин, машиналарның, дериг-херекселдериниң болгаш приборларның деңшилгелиг хевирлерин тургузарының база шиңгээдип алырының темпилери дүргедээнин, ол чорук улус ажыл-агыйының адырларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш бүдүрүлгениң ажыктының бедидеринге дузалааның доктаалда айыткан. Машина тудуушкунунуң бүдүрүлгелеринге культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйның эдилел бараанларын бүдүрүп үндүрери көвүдээн.

Оон-биле чергелештир машиналарның, дериг-херекселдериниң болгаш приборларының чамдык хевирлерин бүдүрериниң чедип алдынган хемчээли база техниктиг деңнели улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң негелделеринге ам-даа долузу-биле дүүшпейн турар. Машина тудуушкунунуң адырларында бүдүрүлгениң курлавырлары кошкак ажыглаттының, дериг-херекселдериниң ажылдаар эзлчээниң коэффициентизи оожум бедип турар.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң техниктиг чеисгелениишкинин дүргедедир болгаш ажыктының бедидер, улус ажыл-агыйының бүгү адырларында бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын эжиждер болгаш улустуң хереглел бараанларынга чоннуң негелделерин улам долу хандырар дээш машина тудуушкунун улам ыңай хөгжүдер, бүдүрүлгениң тургузуун сайзырангайжыдар, бүдүрүп үндүрүп турар машиналарның, дериг-херекселдериниң болгаш приборларның техниктиг деңнелин бедидер талазы-биле партияның XXV съездилиниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) болгаш июль (1978 ч.) Пленумнарының шиитпирлериниг дүүштүр практиктиг хемчээлерни боттандырары машина тудуушкунунуң министерстволарының, оларга чаптыткан каттыжыышкынларның, бүдүрүлгелериниң, эртем-шинчилел, төлевилел-конструктор, технологтуг организацияларының база ол ышкаш партия, профөвилел болгаш комсомол организацияларының эң чугула сорулгазы кылдыр СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели тодараткан.

Хандырарын машина тудуушкунунуң министерстволарынга хүлээндирип турар мындыг тодаргай онаалдалар доктаалда көрдүнген:

— 1975 чылдың деңнели-биле деңнээрге, оон 1,5—2 катаптан эвээш эвес бедик бүдүрүкчүлүг, улус ажыл-агыйының бүгү адырларында бүдүрүлге чорудулгаларын бүрүпү-биле механизастаарын болгаш автоматчыдарын боттандырар талазы-биле ажылдарны дүргедедир арганы бөөр машиналарны, дериг-херекселдерни, приборларны болгаш автоматчыдылганыг чепсек-херекселдерни 1978—1985 чылдарда бүдүрүп шиңгээдип алыры;

— беш чыл планында доктааттынган онаалдаларга немей машина техниказының чаа хевирлерин 1978—1980 чылдарда бүдүрүп үндүрүп ажылдап кылыры болгаш организастаары;

— машина тудуушкунунуң бараан продукциязын бүдүрүп үндүрериниң ниити хемчээлинде шынары бедик категориялыг продукцияның хуузун бедидери;

— машиналарның, дериг-херекселдериниң болгаш приборларның кол-кол хевирлериниң капитал септелгеге чедир эдилелиниң хуусаазын узадыр талазы-биле хемчеглерни боттандырары. Айыттынган продукцияның күштүг болгаш ам ажылдап кылыр турар стандарттарынга база техниктиг негелделеринге доктааттынган онаалдага дүүштүр ыныыштының болгаш элевезиниң бедаткен көргүзүглерин 1978—1979 чылдарда киирерин ССРЭ-ниң Стандарттар талазы-биле күрүне комитединге база машина тудуушкунунуң министерстволарынга дааскан;

— кылын турар машиналарның болгаш дериг-херекселдерниң деңзизин чиигедирин, оларны бүдүрерде үнер металлдың чидиринин эвээжедири;

— эртем-шинчилел, төлевилел-конструктор болгаш технологтуг организацияларның дуржулга-эксперимент кылыр базаларын быжыглаары болгаш калбартыры;

— күш-ажылды механизастаарының чадазын бедидери болгаш эдаа үндезилээш, хол-биле күш-ажыл кылып турар ажылчыннарның санын бо беш чылда дыка кызырары база ол ышкаш машина тудуушкунунуң бүдүрүлгелеринде хол-биле кылыр күш-ажылды 1981—1985 чылдарда улам ыңай кызырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыры болгаш боттандырары;

— ажылдап турар бүдүрүлге күчүлерин ажыглаарын эжиждери болгаш ажыглалга кирер бүдүрүлге күчүлерин чогуур хуусаларында шиңгээдип алыры база ол ышкаш металл ажылдап кылыр дериг-херекселдериниң ажылдаар эзлчээниң коэффициентизин онгу беш чылда 20—30 хуудан эвээш эвес кылдыр бедидери;

— бодунга хереглээр технологтуг тускай дериг-херекселдерни база ол ышкаш адырның иштинге ажыглаар херекселди болгаш дериглерни бүдүрерин көвүдүдери;

— заводка кылган болгаш эптээри кончуг белен комплектилиг технологтуг шугумнарны, агрегаттарны болгаш тургузулгаларны бүдүрерин калбартыры база оларны эптээриниң болгаш эдиктирериниң талазы-биле шеф-монтаж ажыллдарының хемчээлдерин улгаттырары.

СЭКП ТК биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели машина тудуушкунунуң ажылдап турар бүдүрүлгелерин алгыдарын база эде дериирин, оон чаа бүдүрүлгелерин тударын улус ажыл-агыйының ең чугула сорулгазы кылдыр көөрүн ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге дааскан. 1978—1980 чылдарда машина тудуушкунунуң бүдүрүлгелериндө бүдүрүлге күчүлерин ол чылдарга көрдүнген планнарга шыңгыы дүүштүр ажыглалга киирерин база ол ышкаш доозулбаан тудугнуң хемчээлдерин чогуур деннелинде чедирерин хандырарын машина тудуушкунунуң болгаш тудугнуң министерстволарынга дааскан.

(Төнчүзү 3-кү арында).

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ШАҢНАЛЫ — ПЕТРОЗАВОДСКИНИҢ ТУГУНДА

ПЕТРОЗАВОДСК. Хоорайга Күш-ажылдың Кызыл Тук орденни тыпсырыңга тураскаагаан, СЭКП хоорай комитединиң болгаш улус депутаттарының хоорай Совединиң байырлыг хуралы август 5-те аңаа боон эрткен. Хоорай бо шаңнал-биле ажылчы чоннарның ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедип алган улуг чедиишкиннери дээш, революстуг шимчээшкинге, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ачы-хавыязы дээш база тургустунганындан бөөр 200 чыл болганынга холбаштыр шаңнаткан.

Хуралдың киржикчилери эш Л. И. Брежнев баштаан СЭКП ТК-ның Политбюро составын хүндүүг президиумга белен көдүрүүшкүн-биле соңгаан.

Чылганнарның чылыы-биле уткааны, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Курүненин айыл чок чорук комитединиң даргазы Ю. В. Андропов чүве чугаалаан. Хуралдың киржикчиле-

(Төнчүзү 3-кү арында).

20 ЧЫЛ ЭРТКЕН: ПАТРИОТЧУ ШИМЧЭЭШКИН ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

1959 чылдың чайынында Москва—Омск арызының демир-оруу-биле үш чүс дөртен хире аныяк оолдар, кыстар Соңгу-Казахстанның Булаевский районунга чедип келгеннер. Ол дээрге Москваның Ломоносов аттыг күрүне университединиң физика факультединиң студентилери-дир. Олар боттарының патриотчу күзел-соруун илередири-биле кандыг-даа бергелерге торулбайн, Казахстанның кур чер совхозтарынга ажылдаар, үшкү күш-ажылчы семестрни эрттирер деп шиитпирлээннер. Ынчангаш москвачы студентилер ол-ла областың Жданов аттыг, «Булаевский», «Узункульский» деп совхозтарынга ажылдап, тараа шөлдеринге, бүдүрүлге болгаш мал ажыл-агыйының тудугларынга ажылдааныар. Оон бөөр-ле студентилерниң патриотчу эгелээшкини улам-на калбарып, олар чурттуң бүгү-ле булуңнарынга улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга боттарының апыякчалы күжүн киириштирип, коммунизм тургузуушкунунуң чаагай хөрөөнге үлүүн салып турарлар.

Баштайгы каш-ла саңныг отрядтардан тургустунган студент тудугжулар ам бүгү чурттуң улуг бүдүрүкчү күжү апарган деп бүзүрелдин-биле чугаалап болур. Оон чижээ, студентилерниң үшкү күш-ажылчы семестрин улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планнарында безин барымдаалап көрүп турары болур.

Бүгү-эвилелдиг студентилериниң тудугжу отрядының (ВССО) үндезилеттинин тургустунганындан бөөр 20 чыл чедип турар. Ол дээрге ВЛКСМ-ниң 60 чыл юбилейи-биле капсырлажып турар база бир улуг болуушкун-дур. Комсомолчуларның, совет аныяктарның патриотчу эгелээшкиниериниң сан-даңзызын санаары безин берге деп болур. Кур черни шиңгээдип эгелээр деп партияның кыйгырыынга олар калбаа-биле харыылап, боттарының патриотчу сагыш-сеткилин, күзел-чүткүлүн илереткеннер. Ынчалза-даа РКСМ-ниң 7-ги съездизинге-ле комсомолчу-студентилерниң күжүн, капикул-дыштапылга үелеринде, бирги ээлчегде көдээге план ёзугаар, бүгү талаалыг ажыглаары чугула деп шиитпирлээн. Ынчангаш совет аныяктарның, комсомолдуң улус ажыл-агыйга калбаа-биле киржириниң кажан эгелээнин тоогучүлериниң бөлүн сонуургаан турары таварылга эвес.

Ынчалаа-даа бо чылын БСТО-нуң 20 чылын бистиң чурттуң чалыы назынныглары демдеглеп эрттирип турар. Бир эвес чээрби чыл мурнунда студентилериниң тудугжу отрядтарының даңзызылары чүгле үш-дөрт чүс оолдар, кыстар боор турган болза, бо хүннерде барык сес чүс муң четкен. А чылдың-на үшкү күш-ажылчы семестрде олар барык бир млрд. рубльдин тудуг ажылын кылын турарлар. Ол — улуг бүдүрүкчү күштүр.Ол ышкаш бир эвес башкайгы отрядтар Казахстанның карак четпес ховуларынга чер аңдарып, мал кажаатары тутчуп, дүжүт ажаажыш— көдээ ажыл-агый ажылынга киржип турган болза, бөгүнгү даңзызылар Барым, Чөөн Сибирьниң улуг тудугларында, БАМ-да болгаш КамАЗ-та, Ортаа Азияның болгаш Закавказьеннің, Тыванның болгаш Якутияның тудугларында ажылдап турарлар. Олар онгу беш чылдың ең чугула тудугларында киржип турарлар. Ол дээрге улуг күштүг ГЭС-тер, металлургия заводтары, демир-оруктар, чаа-чаа хоорайлар, көвүрүглер-дир.

Эрткен чылдарда Бүгү-эвилелдиг студентилериниң тудугжу отрядыны организастургузуг талазы-биле быжыккан, доктаамал коллектив болу берген. Аңаа үндезилээш, бистиң республиканың өөредилге черлериниң студентилериниң эгелээшкинин саңгаар студентилериниң тудугжу отрядын болгаш ону удуртуп-баштаары-биле область штабын тургусканыдан бөөр дөрт чыл чедип турар. Область штабы бо хүннерде үш зонаны харыылап турар. Тыванның студентилериниң тудугжу отрядында бо чылын Украин ССР-ниң Куйбышев областын болгаш өске-даа черлериниң төлөлекчилери хаара туттунган.

(Төнчүзү 3-кү арында).

БЕДИК АТКА ТӨЛЕПТИГ БОЛЗУН ДЭЭШ

«Сээң кандидат стажың» деп рубриканың адаанга СЭКП кежигүнүнге кандидаттар болгаш аныяк коммунистер-биле партия эге организацияларының ажылының дуржулгазынга холбашкан үүлдерни, корреспонденцияларны «Шынга» парлап турар. «Шынының» 146 дугаарынга «Росводпром» йаттыжыышкынының демир-бетон кылыглар заводунда партия эге организациязының секретары С. Сапованың маңаа холбаштыр чугаа кодургеи үүлү парлаттынганын номчукчулар билир болгай. Ол айтырыгга холбашкан чагаалар, корреспонденциялар редакцияга кээп турар. Ынчалза-даа олар ам-даа эвээш. Ынчангаш партия эге организацияларының секретарыларындан, партия ажылдакчыларындан, коммунистерден бо темага холбаштыр үүлдерден, корреспонденциялардан биживирин редакция дилеп гүр. Найысылал Кызылда 48-ки тудуг эргелелинде партия эге организациязының ажылының дугайын моон адаанда парлаан.

Партийжи амыдырал: сээң кандидат стажың

Бир катап мурнакчы тудугжу Валентина Борбак-оол-биле оон ажыл-херээнің база амыдырал - чуртталгазының дугайында эш-хуузунуң беседазын кылып олургаш, партияга кирери-биле белеткениргеи аңаа сүмелээн бис, ол кезек боданын олургаш:

— Коммунист болуру дээрге хүндүлүг болгаш харысалгалыг херек-тир, аңаа шыңгыы белеткенир болгай, бодум база ол дугайын бодап чоруур кижи мен, амдыызында боданып көрейн— дээн. Удаваанда ол билдириишкинин эккелгеи.

Партбюро оон ажыл-херекчи, политиктиг болгаш моральдыг мөзү-шыларының бүгү талаларын хандыр сайгарын көргеш, ону СЭКП кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. Валентина кандидат стажын эртип турда, оон дыңнадының партбюрога ап, эш-хуузунуң беседаларын кылып турдукус. Ол шынгыы шылгалданы В. Б. Борбак-оол ылаштыг тудуп шыдаан. Оон соонда эргелелдің коммунистери ону СЭКП кежигүнүнге хүлээп алган. Коммунистерниң аңаа көргүскен идегелин ол бодунуң эрес-шудургу күш-ажылы база хөй-ниити амыдыралынга бедик идепкейн-биле бадыткаан.

Партия кежигүнүнге ол кандидаттап турда, шеверлекчилерниң хожудан турар бригадазын удуртур даалганы аңаа парторганизация берген. Удаваанда ол бригада мурнакчыларның одуруунга кирген, амгы үеде планныг даалганы ортумаа-биле 109 хуу күүседин турар. Валентина Борбак-оол идепкейлиг хөй-ниитичи. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң депутадынга ол йин удаа сонгуттурган. Амгы үеде комсомолчу Тамара Шыырапты СЭКП кежигүнүнүң кандадынга белеткеп турар.

Бистің партия организациязыс СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин база партияга хүлээп алышкынының болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттарны кижизидериниң талазы-биле Киргизилның партия организациязының ажылының дугайында СЭКП ТК-ның докладын боттандырбышаан, бодунуң хүрээлениң үстүнде көргүскениве дег төлептиглериң күсели-биле доктаамал немеп, өстүрүп турар. Соолгу беш чылда эң төлептиг 20 кижини партияга хүлээп алган бис. Оларның 12-зу мурнакчы ажылчыннар, 17-зи комсомолчулар.

Партияга чаа кирерлерни бүдүрүлгениң мурнакчыларындан база комсомолчулардан чаңгыстап шилип ап турар бис. СЭКП кежигүнүнге кандидаттап кирер дээн эштер-биле баштай эш хуузунуң беседаларын чорудуп турар, оон соонда оларга хөй-ниитичи даалгаларны бергеш, йин-үш ай иштинде ону канчаар күүседирин хынап, оон ажыл-херекчи, политиктиг болгаш моральдыг мөзү-шынарын хандыр өөренип көрген соонда, хүлээп алышкынын дугайында айтырыгны чүгле ынчан тургузар.

Партияга кирерлерге хоочун коммунист дагдыныкчылар боттуг дузаны чедирип турар. Чижээ, СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегады А. И. Ельшова 5 хире аныяк кижиниң партияга кирериңе улуг дузаны чедирген. Оон удуртканы комсомолчу-аныяктар бригадазында бир аныяк коммунист, йин кандидат бар. Хоочун коммунистиң бригадазынга аныяк кижилер күш-ажылчы дадыгымышкынны эрттирип, планны күүседир деп хүлээлгени алгаш, боттарының сөзүн алдарлыыбиле эзлеп келген. Бригада бирги чартык чылда планныг даалгазын 103,5 хуу күүсеткеш, социалистиг чарыштың тилекчилериниң санына кирген.

Аныяк коммунистер шеверлекчи З. Б. Шырып, штукатуржу Н. Б. Монгуш, мастер В. Б. Байыр-оол, маляр М. И. Ондар, участок начальниги Е. М. Середин, бызаачы Э. С. Ооржак болгаш өскелер-даа боттарының төлептиг ажылкжи-биле 48-ки тудуг эргелелиниң ажылчыннарының ортузунга белик хүндүткелди чедип алган.

Партия организациязы аныяк коммунистерни болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттарны хөй-ниитиниг ажылынга идепкейлиг киириштиреринче, оларның идейлиг дадыгымышкынынче доктаамал кичээнгейни салып келген. Ынчангаш олар барык шуптузу идепкейлиг хөй-ниитичилер. Чижээ. Н. Б. Оон СЭКП хооркомунуң кежигүнү, В. Б. Борбак-оол, З. Б. Шырып олар хоорай Советиниң депутаттары, Е. С. Бизяева, В. Б. Байыр-оол—улусчу контроль бөлүүнде сонгуткан, Е. М. Середин—пропагандист, Н. Б. Монгуш биле В. Д. Араптан олар — дагдыныкчылар.

Оон ашгыда оларның хөй-хөй партия өөредилгезиниң системазында идей-политиктиг база экономиктиг билиин бедидип, а Е. М. Середин биле Л. П. Монгуш Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалында өөренип турар.

Бир эвес СЭКП кежигүнүнге кандидаттар-биле база аныяк коммунистер-биле ажылды партбюро ниити күш-биле доктаамал чорудар болза, олар бүдүрүлгеге-даа, хөй-ниити ажылынга база амыдырал-чуртталгага-даа кеэзде үлегер-чижээн көргүзүп, партия кежигүнүнүң бедик адын алдарлыы-биле эдилээр дээрзин практика бадыткап турар. Ындыг төлептиг кижилер-биле парторганизацияның хүрээлеңин улам немеп остурери — бистің бир кол сорулгавыс болур. Үүге дээрге коммунистер хөй болган тудум-на, партия организациязы бүрүзү күштүг, оон дайынчы арга-шинээзи бедик болур болгай.

Оон-биле чергелештир бо чугула айтырыгга холбаштыр бистің партия организациязының чорудун турар ажылы шупту-ла деп-дески деп база чугаалан болбас. Эргелелдің тудугжуларының аразында коммунистерни хуузу ам-даа дыка эвээш. Чамдык аныяк коммунистерниң идепкейн хураларга кошкак, сапал-оналга кириппес таварылгалар бар.

Партия организациязы олдаа база өске-даа четпестерни чайгатпышаан, СЭКП-ниң XXV съездизиниң бо айтырыгга холбаштыр негеделерин база Киргизиниң партия организациязының ажылының талазы-биле СЭКП ТК-ның докладының боттандырар дээн моон соңгаар-даа күүсеткиннинг ажылды чорудар апаар.

П. СЕРМАВКИН.
48-ки тудуг эргелелинде партия эге организациязының секретары.

ХАМЫК УЖУР ХАЛААРЫНДА ЭВЕС

Эргежок чугула бараанларга чоннуң негелдезин долдур хандырар болгаш совет садыгның культураның бедидериниң дугайында айтырыгга уруглар албан черлериниң, ясли-садтарның чугула черни эзлеп турарын чамдык кижилер ам-даа чедир билбейн турары алдептиг. Чугаа — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң найысылалда Рабочая кудумчузунда 160 орунлуг ясли-садының дугайында боон турар.

Кызылга № 2 ясли-садты тутканындан (эрги корпус) бээр эдээн хөй чылдар эрткен. Оон чамдык «ажы-төлүг» назы чедип, боттарының уруг-дарының безин азырап турар апарган. Ынчангаш ону алгыдыш, чаартыр айтырыгны шиитпирлээр үе келгек. Бир тээ ол уруглар албан чери садыг министерствозунга хамаржып турар чүве болганда, ол дугайын база-ла ол шиитпирлээр ужурлуг. Ясли-садты алгылар деп дыңнаан, адаелериниң өөрүшкүзү чүге-даа деңнээр аажок болган.

Барык үш чыл мурнунда республиканың Садыг министерствозунуң септелге-тудуг эргелели садиктің эрги-бажының ийи талазынга удаштыр тудуг кыдыры-биле «хостуг» бригаданы «чалаан». Тудуг ажылы баштайгы удаада шалыпкын чоруп турган. Ынчангаш ол-ла чылын ханаларны салып доозар аргалыг болган. 1977 чылда тудугнуң иштикидаштыкы шеверлел ажыддарын болгаш өске-даа чүүлдерни кылып эгелээн. Ынк чугаалажып, планнаан соонда садикти 1978 чылдың июнь айында-ла ажыглалга киирер ужурлуг турган. Ынчадза-даа тудуг ам-даа дужааттынмаан, ажыл орту-даа четпээн.

Бо хире чугула тудугнуң узамдыгын турарының чылдагааны үдел? Хамыктың мурнунда удуртулганың болгаш хандырылганың четпелинде боон турар. Садикти ажыглалга киирер дээн ажыл эгелээнден бээр ажылчыннар күжү үргүлүү четпес боон келген. Ол ышкаш тудуг-монтаж ажылдарын душкан-на, билир-билбес кижидер-биле керээ өзугаар кылып турар. Оон туцнелинде үрей кылыр, ону катап эдер чоруктар хөй. Чижээ, чылыг дамчыдар хоорзаларны салган соонда, коммунэнергонуң ажылдакчылары хүдээп албаан: техниктиг негелделер күүсеттинмээн болган. Ынчангаш ону база катап, ийи удаа кылыр ужурга таварышкан. Ол ышкаш канализацияның код хоолайга тудуштурган черн бедик болган. Оон ужурундан арыглаашкын болдунмас, дедир харлыгар. Бетон шалаларны кудуп кылган соонда, монтаж ажылдарын кылыр дээш оларны бада катап үрээр таварылгалар база бар. Ол ышкаш маңаадан кылган шалаларны хоолайдар эптеп, будууру-биле катап тура тыртын, үрээр ужурга таварыжын турган. Бо бүгү дээрге бригадирлериниң, мастерлериниң болгаш прорабтарының боттарының аразында харылаа чок ажылының түцнели-дир.

Ажыглалга киирер тудугда

Тудугнуң графиктен хожудан турарының код чылдагаанларының бирээзи — тудуг материалдарының чедишпези боон турар. Акша-хоренги четчир-даа болза, одарны республиканың Садыг министерствозунуң септелге-тудуг эргелели тыптынын чадап турар. Канализацияның хоорзаларын болгаш раковиналарны безин арай боорда, өске бир черден тып ап турар. А бир эвес тудуг эргелелиниң азы министерствонун-даа специалистери оралдашкан болза, оларны саат чок тып ап болур турган.

Ясли-садтың тудуунга ажылдап турган кижилер бо аразында барык ийи-даа катап солушкан деп болур. Тудугжуларга кылганын барымдаалан төдээр болганда (ону ажыл-агый аргазы-биле кылып турар), тудуг материалдары чедишпес, кылыр ажыл эвээш апаар таварылгада кижилер ажылдан үнүп чоруур, аңаа мызырымас боон турар. Оон ашгыда кылган черлерни үрээш, катап кыдырынга оларның соңуургал чогу база билдингир болгай.

Бистер аңаа барганывыс хүн тудугжулардан чүгле ийи кижи ажылдап турлар. Артканнарының дугайын айтырарыыска: «бригадир Д. Федотов баштаан, бөгүн санажып турарлар»—деп харылаанныр. Олар безин бетон кудар дээрге, опалубка кыдыр маңаалар чок болган, аңаала хөөрешкен олурлар. Тудугга мастерлер, прорабтар сеелгү чылда беш удаа солушкан. Орта турувуста чаа томуйлаткаш, ийи-ле хүн болган чаа прораб А. Сухинина биске тудугнуң амгы байдадын таныштырган.

Ясли-садтың иштиг-даштының шеверлел, штукатура ажылын бүрүн кылыры негеттинин турар. Бир эвес ол бүгү ажылды чаа хуусаазынга — октябрьга чедир доозар диве, бети дээрге-ле 3—4 бригада херек. А эргелел черн чүгле дөрт кижини хөлеэлээр деп турар. А былаңчыдар? Бызаңнар ажыл ам-даа хөй. Эвээш-ле диве, он кижи болза ам четчин болур.

Республиканың Садыг министерствозунуң септелге-тудуг эргелелиниң удуртукчулары ажыдды экижидериниң дэштиг аргазы — мастерлерни, прорабтарны, бригадирлерни солуурунда деп бодап турар чадавастар. Ол дээрге боттарының буруузун өскелерже чая каары-биле демей аргадыр. Хамык ужур халаарында эвес, а ак сеткилдиг ажылдаарында боон турар. Бир эвес тудуг материалдары-биле хандырыдга эки болгаш кижилер-биле ажылды аштелдирип, оларны шыл углап-баштаар болза, бо тудуг чогуур хуусаазында ажыглалга кирип болур турган.

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң чагыргазында дыка хөй организациядар турары билдингир. Оларның коллективтеринде хөй уруглар чүс-чүс өг-бүлелер кирип турар. Ындыг коллективтерге үлегүр бараанныгының садыы, аңы-чем бараанныгының садыы, Росторгодежда, дузалаг ажыл-агый черн, автотранспорт бүдүрүлгези дээш өске-даа черлер хамаржыр. Бо хүннерде дыка хөй садыгжы иелер, саванчылар, кассирлер болгаш өске-даа профессияның кижилери садик. Ясли-де эзлеп манап турарлар. Чогум-на оон ужурундан уруглар албан черлериниң тудуу чүгле бо министерствога эвес, а өске-даа черлерге улуг ужур-дузалыг боон турар.

Т. МОНГУШ,
«Шынының» корр.

УЛУГ КУРЛАВЫРЛАР

Семирги аныраарының хуусаларын кыыргаш, 400—450 килограмм деңзилиг малды курунеге садар деп сорулганы СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленуму малчыннарның журнунга салган. Эт угланыышкынныг мал ажылының курлавырларының дугайында СЭГА-ның корреспондентизиге ССРЭ-ниң Көдээ ажылагый министерствозунуң Мал ажылының кол эргелелиниң начальниги П. Корнеев мынчаар чугаалаан:

— Адырны улам дүрген көдүрериниң кол негелделериниң биреэзи болга ажыл-агыйлар аразының кооперациязының болгаш агроулетпүр интеграциязының баазазынга бүдүрүлгени специализастаарын болгаш концентрастаарын улам ыңай төгжүдеринде дээрзин халчыннар билип турарлар. Бо талазы-биле эки дуржулга Воронеж болгаш Оренбург областарда, Украинаның болгаш Белоруссияның чамдык областарында, Эстониянның болгаш Латвияның ажыл-агыйларында бар. Колхозтарга болгаш совхозтарга бодаарга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, продукция бүдүрериниң өзүлдезиниң темпилери ажыл-агыйлар аразында мал ажылының талазы-биле каттыжыышкыннарда эзлээн бедик болуп турар.

Брест областа мал ажылының «Мир» комплекизиниң коллективи чылда он муң баш мыйыстыг бода малды семирти аныраап турган, чаа малга хонукта ортумаа-биле 1395 грамм немелде деңзини алган. Садар мал бүрүзүнүң деңзини 450 килограммдан эвээш эвес болган. Челябинск областың «Красноярский» комплекизиниң дуржулганы кайгамчык: 108 муң хаванны өстүрер күчүлүг кылдыр ону туткан. Ынчалзажок семирти аныраарының ажыктыг арганарын болгаш бедик механизацияны ажыглаанының түцнелинде хонукта чаа малдың немелде деңзизин 630 грамм улгаттырын, доң күсели-биле семирти аныраарының хуусаазын кыырар арганы коллектив чедип алган.

Хой ажылында улуг курлавырлар база барын СЭКП ТК-ның июль Пленумунга дедеэлээн. Хоевунуң болгаш чамдык куруг хоеуларның канчаар-даа ажок деңискээрин эң хөй эгидилелиг ажыглаар арганы ол бээр. Тарылга шөлдери колдап турар черлерге хойларны ажаал-тежээриниң улегүрге үндезилеттинген технологияны калбаа-биле нептередир апаар. Ставрополь крайда, Ростов, Ярославль, Белгород областарда болгаш Марий АССР-де ол ажылды ындыг ялгылыг чорудуп турар.

Ол ышкаш куш ажылын улам ыңай төгжүдеринде улуг курлавырлар бар болуп турар. Чоокку чылдарда бройлерлер, өдүректер, индейкалар, кастар өстүрер талазыбиле куштуң чаа-чаа, улуг фабрикалары ажыглалга киирген турар.

Кызылдың хемчилери бо чылын эжидириишкинин күш-ажылчы көдүрүүшкүн-биле эзлээн. Эрткен айларда олар Тожунуң тайгаларындан он-оп салдарны пландан ажыр бадырганнар. Бирги чартык чылда чүк сөөртүрүнүң планы 106,7 хуу күүсеттинген.

Каа-Хемниң, Бии-Хемниң суг оруктары-биле теплоходтар хой-хой пассажирлерни хүн бүрү аргыштырып турар. Пассажирлер аргыштырарының планы 153 хуу күүсеттинген. Планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышка бирги чартык чылда эки көргүзүглерни чедип алганы дээш эргелелдің коллективинге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчилер Кызыл тугун тыскан. Чедишкиннерни улам быжыглаар дээш хемчилер бо хүннерде темпнин кошкатпайн, ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: капитан-дублер Валерий Николаевич Колупаевтиң «Заря» теплоходту чорудуп олурары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Агитаторларга болгаш

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫ ХӨГЖҮДЕРИ — БҮГҮ

СЭКП ТК-ның июль (1978 чыл) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң «ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң дугайында» илеткелиниң талазы-биле беседа болгаш политинформация чорударынга херектиг методиктиг сүмелериниң болгаш чижек планнарның уланчызы.

Ийиги беседа

КИЖИ БОЛГАШ ООН ЧААГАЙ ЧОРУУ — ПАРТИЯНЫҢ КОЛ САГЫШ САЛЫЫШКЫНЫ

Чоннуң материалдыг чаагай чоруун көскүзү-биле эжидер дугайында партияның кол угланышкынын боттандырарынга көдээ ажыл-агый улуг черни эзлеп турар.

Беседаның айтырыглары.

Партияның аграр политиказы болгаш чоннуң амыдыралының деңнелин бедидери. Көдээниң социал хөгжүдези.

Партияның амгы үедеги аграр политиказының үре-түнелдиг боон турарының дугайын эш Л. И. Брежнев бодунуң илеткелинге тодаргайы-биле чугаалаан. Сөолгу чеди чылдарның дургузунда (1971—1977) көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээли 116 млрд. рубль боон турар. Ол көргүзүг оон мурнундагы чеди чылдарда 81,4 млрд. рубль турган. Агитатор көдээ ажыл-агыйның сөолгу чылларда хөгжүдезиниң дугайын чугаалап турган. республиканың, районунуң, ажыл-агыйының мал болгаш чер ажылының чедишкиннериниң дугайын тодаргай айтып, экономиктиг көргүзүтлерни санап турган, чугаалап бээр болза эки. Сөолгу чылдарда көдээде болган бүгү чаартылгаларны партия болгаш чазактың кижи дугайында саглын салыышкыны-биле ханы холбаар херек.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниче утланган бүгү хемчеглер чоннуң амыдыралының материалдыг деңнелин бедидериниге дорт салдарлыг боон турар. Чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр алырга, эт болгаш эттен кылган продуктуларны ажыглаары, 1965 чылда турганынга деңнээрге, 16 килограммга көвүдээн болгаш 1977 чылда 57 кг болган. Ол үениң дургузунда чоннуң саны 28 млн. кижиге немешкенин база өөренип көөр апаар. Сүт болгаш сүттен кылган продуктуларны, дагаа чуургазын болгаш погаа аймаан ажыглаары база-ла көскүү-биле өзүп турар.

Көдээ ажыл-агыйның бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге социал айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээри улуг салдарны чедирер деп ТК-ның июль Пленумунуң доктаалында айткан. Маңаа холбаштыр агитатор колхозчуларның күш-ажылының магадылаттынган төлевириниче шилчээнинің түцнелдериниң дугайын чижек кылдыр чугаалаар.

СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң соонда колхозчуларның пенсия хандырылгазының болгаш социал страхованиезиниң талазы-биле улуг хемчеглер боттанган. 1977 чылда эвилелдің төпчүттүнген фондузундан 4 млрд. ажыг рубльди колхозчуларның пенсиязынга болгаш дузаламчызынга чарыгдаан. Ол 1965 чылда турганындан дорт катап хөй боон турар. 1980 чылдан эгелеп колхозчуларның пенсиязының эң эвээш хемчээлин 40 хуу чедир улгаттырары планда көрдүнген. Көдээнин чурттакчы чоннуң материалдыг амыдыралының, культуразының доктаамал бедин орарын беседага тодаргайы-биле көргүзер.

Үшкү беседа

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ КОЛ АЙТЫРЫГЛАРЫ

«Көдээ ажыл-агыйның мурнунга бистің салып турарывыс кол сорулга болза, оон бүгү адырларының бүгү талалыг, шапкын хөгжүлдезин, аъш-чем аймаа-биле болгаш көдээ ажыл-агыйның чиг-эдээ-биле чуртту идегелдиг хаадырарын чедип алыры болур, ынчаарга ол бүгү үүлдерни бүдүрериниң өзүлдези чоннуң амыдырал деңнелиниң улам ыңайгы өзүлдезин хандырган турар ужуралуг. Оон-биле чергелештир хоорай болгаш көдээниң амыдыралының база культура-амыдырал байдалдарын чоокшулаштырарының сорулгаларын шиитпирлээринге күженишкинвисти улам көвүдедир ужурлуг бис»—деп, эш Л. И. Брежнев илеткелинге чугаалаан.

Беседаның айтырыглары.

Бүдүрүлгени хөгжүдери. Көдээ ажыл-агый продуктуларының шыварын экижидери. Хүн бүрүде сагыш салыр үүл—механизация.

1981—1985 чылдарда чуртка тараа чыылдазын чылда ортумаа-биле 238—243 млн. тоннага чедирер болгаш 1990 чылда чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр чылда-ла 1 тонна тараанны бүдүрерин чедип алыр деп кол сорулганы СЭКП ТК-ның июль Пленуму салган. Эт бүдүрери беш чылга чедир 19,5 млн. тонна чедер ужурлуг. Мал ажылының оон-даа өске продуктуларын бүдүрерин көвүдедирге болгаш шыварын экижидери көрдүнүп турар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин дараазында беш чылда улам көвүдедирге көрдүнүп турар. Ол чорук көдээниң бүгү ишчиларының, бүгү ажылчы чоннарның, чүнүү-даа мурнунда көдээ ажыл-агый-биле тудуш харылзаалыг ажылдап турар адырдар эң күженишкиннинг ажылдаарын негээр апаар. Көдээ ажыл-агыйның агрүлетпүрү-биле харылзаалыг бүгү-ле адыларны — көдээ ажыл-агыйның машина тудуушкунун, чемишчидилгелер болгаш үнүштүң химиктиг камгалалынга херектиг бүдүмелдер бүдүрер адырларны, чиг-эт ажылдап кылыр үлетпүрну шапкыны-биле хөгжүдер дээш чаа беш чылда оларга херектиг капитал салыышкыннарны улгаттырарын Пленумдан демдеглээн. Ол хемчеглер партияның XXV съездизиниң берген айтыышкыннарынга долузу-биле дүүжүп турар.

Көдээ ажыл-агыйның кол-кол культураларын өстүрериниң талазы-биле бүгү ажылдарны долу механизастаарын келир беш чылда доозарын болгаш мал ажылынга механизацияны улам нептерериниң Пленумнуң шиитпиринде айткан. Ол сорулганы күүседиринге херектиг бүгү машина-техниканы болгаш акша курлавырларын күрүне көдээ ажыл-агыйга долузу-биле бээр дээнин агитатор ыңнакчыларга тодаргай чугаалап бээр ужурлуг.

Дөртү беседа

ЧЕРНИ ХИМИЗАСТААРЫ БОЛГАШ МЕЛИОРАСТААРЫ

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаары болгаш ажылдың ажыктыг чоруун база шыварын бедидери черни химизастаарындан болгаш мелиорастаарындан улуу-биле хамаржыр. Минералдыг чемишчидилгелерни болгаш үнүш камгалаар химиктиг бүдүмелдерни бүдүрерин көвүдедиринче ТК-ның Пленуму онза кичээнгейни салган. «Ону чедип албайн чыткаш, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин, ылаңгыя чер ажылын шапкыны-биле хөгжүлүн шыдавас бис» деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн.

Беседаның айтырыглары.

Көдээ ажыл-агыйны химизастаарының индустриязын улам ыңай хөгжүдери болгаш оон продукциязының ажыглалын экижидери. Мелиорастаттынган черлериниң ажыглалын экижидери.

Көдээ ажыл-агыйны химизастаарының күүчүлүг баазазы бистің чуртувуста кыска үениң дургузунда тургустунган болгаш оон дузазы-биле тараа, сиген шөлдериниң үнүшдүжүткүр чоруун бедидерни чедип алыр арга бисте бар апарган. Ол сорулганы күүседири-биле келир беш чылда көдээ ажыл-агыйга минералдыг чемишчидилгелер бээрин 135—140 млн. тонна чедирерин, а мал чеминге холуур бүдүмелдерни 7 млн. тонна чедирерин планнаан турар. Ол үүлдериниң ажыктыг шынарын улам экижидер.

Көдээ ажыл-агый культураларының хоралакчылары-биле демиселди күштелдирер сорулга-биле гербицидтерни болгаш өске-даа бүдүмелдерни кылып үндүрүп көвүдедир. Ындыг бүдүмелдер чуртта ам дээрезинде чедишпейн турар.

Минералдыг чемишчидилгелерни шын ажыглавышаан, шөлдерге органиктиг чемишчидилгелерни четчир саннылыбиле төгериниң ужур-дузазын агитаторлар көдээниң ажылышчыларынге ылаңгыя хову ажылдакчыларынга онзалап тайылбырлап чугаалап бээр хүлээлгелиг. Маңаа тус чериниң болгаш кожа ажыл-агыйларының мурнакчы дуржулгазын сайгарып көргүзер херек. Колхозтарның болгаш совхозтарның сөөртүп чедирип алган минералдыг чемишчидилгелерин багай кадагалап, шын эвес ажыглап турарының дугайында улуг чугаа Пленумга болган.

Чер ажылын мелиорастаарын дүрген темп-биле чорударын ТК-ның Пленуму онзалап айткан. Мелиорастаттынган черлерни дүрген ажыглалга киирип, олардан хөй дүжүттү алыры хүнүң чугула айтырыы боон турар. Суггат системазын тургускан чамдык черлерни эки ажыглавайн турарывдан ындыг черлериниң дужүду суггат чок черлерге тараан тараалардың дужудунден экиживейн турар. Россия Федерациязының кара эвес хөрүүнүг черинге чорудар ужурлуг мелиорация ажылының планы күүсеттинмээн.

Мелиорация ажылдарын чоруткан суггаттыг болгаш курганган черлерден хөй үнүшдүжүттү алыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни Пленум айыткан.

Эртем-шинчилел албан черлериниң ажылының түцнелдиг болуруунче, эртем болгаш техниканың чедишкиннерни бүдүрүлгеге дүрген шиңгээдир талазы-биле бодунуң районуундан, ажыл-агыйындан тодаргай фактыларны көргүсче эки.

Бешки беседа

ТАРАА ХӨЙ БОЛГАН ТУДУМ ЧУРТ БАЙ БОЛУР

Тараа бүдүрериниң оон соңгаар-даа улам көвүдедири көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде бирги чергениң айтырыы болур дээрзин Пленум онзалап айткан. Он бирги беш чылда тараа культураларының дужуткур чоруун бүгү черлерге бедидерни чедип алыр болгаш чуртка ортумаа-биле бир га черден тараа культураларының 20 центнер дужудун алырын Пленумдан доктаатка.

Беседаның айтырыглары.

Тараа культураларының дужудун бедидери— эң чугула болгаш эң кол курлавыр. Өстүрген бүгү-ле чүвени шупту-зун ажаал алыр, эки кадаалаар, таарымчалыг ажыглаар.

Бо беш чылдың эрткен ийи чылында чуртка тараа чыылдазы ниитизи-биле 209,6 млн. (беш чыл планында көрдүнген онаалда 210 млн.) тонна болган. Ынчангаш тараа, ылаңгыя мал чеминге хереглээр тараа чедишпейн турар.

Июль Пленумунуң ажылдап кылганы черни мелиорастаарының, ажылды механизастаарының талазы-биле улуг хемчеглери тараа ажыл-агыйын шапкын хөгжүдерин, чылдан чылче бедик дужүттү алырын хандырар апаар.

Чурттуң эзлээн хөй районнары — Соңгу Кавказ, Украина, Молдавия, Белоруссия, Прибалтика болгаш оон-даа өске черлер бир гектардан 35—40 центнер дужүттү ап болур аргалыг. Ол дугайын эш Л. И. Брежнев бодунуң илеткелинге онзалап демдеглээн. Агитатор бо беседаны кылыырга белеткеп турган, бодунуң ажыл-агыйының коллективинің тараа бүдүрер талазы-биле бодунуң районуундан, ажыл-агыйындан тодаргай фактыларны көргүсче эки.

Бешки беседа

ТАРАА ХӨЙ БОЛГАН ТУДУМ ЧУРТ БАЙ БОЛУР

Тараа бүдүрериниң оон соңгаар-даа улам көвүдедири көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде бирги чергениң айтырыы болур дээрзин Пленум онзалап айткан. Он бирги беш чылда тараа культураларының дужуткур чоруун бүгү черлерге бедидерни чедип алыр болгаш чуртка ортумаа-биле бир га черден тараа культураларының 20 центнер дужудун алырын Пленумдан доктаатка.

Беседаның айтырыглары.

Тараа культураларының дужудун бедидери— эң чугула болгаш эң кол курлавыр. Өстүрген бүгү-ле чүвени шупту-зун ажаал алыр, эки кадаалаар, таарымчалыг ажыглаар.

Бо беш чылдың эрткен ийи чылында чуртка тараа чыылдазы ниитизи-биле 209,6 млн. (беш чыл планында көрдүнген онаалда 210 млн.) тонна

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

(Төнчүзү. Эгеан 1-ги арында).

Машина тудуушкунуның бүдүрүлгелериниң техниктиг чепсегленишкини дүргедедир сорулга-биле металл ажылдап кылыр чаа дериг-херекселдерни, ооц иштинде элүүн болгаш мораль талазы-биле эргижирээн дериг-херекселдерни солуурунга херек чаа дериг-херекселдерни машина тудуушкунуның министерстволарынга колдадыр бээрин ССРЭ-ниң Күрпланынга болгаш ССРЭ-ниң Күрхандырылгазынга дааскан.

Бүдүрүлгелерни техника-биле чепсеглээриниң, эде дерининиң болгаш алгыдарының талазы-биле база хамыктың мурнунда тудуг министерстволарының болгаш ведомстволарының керээлиг ажылдаар организацияларының күүлери шоолуг эвес районнарга машина тудуушкунунуң министерстволарының боттарының күжү-биле күүседир ажылдарының хемчээлдерин уягаттырары эргежок чугула деп көрген. Ол сорулга-биле 1979 чылдан эгелээн, машина тудуушкунунуң министерстволарынга эргежок чугула материалдарны, тудуг механизмнерин болгаш металл конструкцияларын керээлиг ажылдаар организацияларга доктааткан нормалар өзүгаар бээрин планнарга баш удур көрүп ССРЭ-ниң Күрпланынга болгаш ССРЭ-ниң Күрхандырылгазынга, а демир-бетон кылыгларны болгаш ук черниң тудуг материалдарын бээрин хандырарын демир-бетон кылыглар бүдүрүп турар министерстволарга болгаш эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлелдеринге дааскан.

Машина тудуушкунунда сомнан кылган үүлдер бүдүрерин хөгжүдер талазы-биле хемчегларни доктаалда бадылаан, ол хемчеглер эң быжыг шойдан болгаш металл порошоктардан, дуйзаалаан металл-конструкциялардан сомнан кылган үүлдерни, мөңгүлек демирлерден, бедик шынарлыг хеп-майык кылыр, хуюхалбас болгаш тудуштурар материалдардан соп кылган үүлдерни бүдүрүп үндүрерин ковудедирин база ажыглаарын калбартырын баш удур көрүп турар.

Машина тудуушкунунуң продукциязының техниктиг деңнелин болгаш шынарын улам бедидерин дыка тодарадып турар материалдарның база кылыгларының чаа деңшилгелиг хевирлерин 1979—1983 чылдарда ажылдап кылырының, бүдүрерин шиңгээдип алырының болгаш машина тудуушкунунуң министерстволарынга бээрин хандырарының талазы-биле опаалдаларны ССРЭ-ниң Кара металлургия министерствозунга, ССРЭ-ниң Өңнүг металлургия министерствозунга, Химия үлетпүрүнүң министерствозунга, ССРЭ-ниң Нефть болбаазырадыр болгаш нефть-химия үлетпүрүнүң министерствозунга, ССРЭ-ниң Тудуг материалдар үлетпүрүнүң министерствозунга болгаш Целлюлоза-саазын үлетпүрүнүң министерствозунга доктаадып берген. Херекселдер кылыр кацнарының, холуксаларының болгаш элвес шыыгларлыг кезер пластиналарының эң-не ажыктыг солукчуларын 1979—1985 чылдарда тургузарының болгаш бүдүрерин шиңгээдип алырының талазы-биле комплекстиг программазын ажылдап кылырын Станок тудуушкунунуң болгаш херексел үлетпүрүнүң министерствозунга, ССРЭ-ниң Өңнүг металлургия министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Кара металлургия министерствозунга дааскан.

Автомобиль үлетпүрүнүң министерствозу, Трактор болгаш көдээ ажыл-агый машина тудуушкунунуң министерствозу база Машина тудуушкунунуң министерствозу мал ажылынга база мал чеми бүдүреринге боттарынга хереглеттинер тускай профиль шуткулгазының эвээш тоннажтыг бөлүктерин бүдүрерининг талазы-биле күүлерни боттарынга чагыткан бүдүрүлгелерге 1978—1980 чылдырда тургузарын ССРЭ-ниң Кара металлургия министерствозунуң, Аар болгаш транспорт машина тудуушкунунуң министерствозунуң кирижилгези-биле хандырар ужурлуг.

Улус ажыл-агыйында холбиле кылыр күш-ажылды кызырар талазы-биле сорулганы шинтирлээрин дүргедедири чугула ужур-дузалыг деп көргеш, көдүрер-транспорт, чүдүрер-дужурер болгаш складка кылыр ажылдарны механизастаарының чепсек-херекселдерин бүдүрер талазы-биле күүлерни тударын болгаш ажыглалга киирерин дүргедедир хемчеглерни алырын СЭКП ТК биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдели Аар болгаш транспорт машина тудуушкунунуң министерствозунга, Автомобиль үлетпүрүнүң министерствозунга, Электротехника үлетпүрүнүң министерствозунга, Тудуг, орук болгаш коммунал машина тудуушкунунуң министерствозунга база од ышкаш оларга хамаарышкан ведомстволарга болгаш тудуг министерстволарынга дааскан. Механизастаарының чепсек-херекселдерин бүдүрер талазы-биле күүлерни тургузарынга капитал салыышкыннарын үстүнде адаан машина тудуушкунунуң министерстволарынга бээрин 1979 чылдан эгелеп, планнар толевилелдеринге баш удур көөрүп ССРЭ-ниң Күрпланынга дааскан.

1981—1985 чылдарда бүдүрүлгелерни тударынга, алгыдарынга болгаш эде дериниринге төлевилел-смета документациязын ажылдап кылырын 1978—1980 чылдарда боттандырарын Машина тудуушкунунуң министерстволарынга доктаалда чөпшээрээн.

1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде машина тудуушкунунуң адырларының хөгжүлдезиниң дугайында саналдарны машиналарның, дериг-херекселдерниң болгаш приборларның хереглекчилериниң киржилгези-биле 1979 чылдың мартка чедир ажылдап кылырын машина тудуушкунунуң министерстволарынга дааскан. Ол саналдарга үндезилээн, ССРЭ-ниң Күрпланы база ССРЭ-ниң эртем болгаш техника талазы-биле Күрүне комитеди 1981—1985 чылдарда база 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынларының толевилелиниг машина тудуушкунунуң дүрген хөгжүлдезин баш удур көөр ужурлуг.

Социалистиг чаршыты орнизастаар талазы-биле ажылдың күштелдирерин, ажылчыларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан-хаакчыларның чоогаадыкчы идешкейин бүгү хемчег-биле бедидерин, оларның инициативазын доктаалда айыттынган онаалдаларны күүседиринче болгаш ажыр күүседиринче угландырарын министерстволарга, ведомстволарга, каттыжыышкыннарга, бүдүрүлгелерге, эртемшинчилел, төлевилел-конструктор болгаш технологтуг организацияларга, партия, профовилел болгаш комсомол организацияларынга сүмелээн.

Министерстволар болгаш ведомстволар каттыжыышкыннарның, бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларның, эртемшинчилел, төлевилел-конструктор болгаш технологтуг организацияларның коллективтери, партия болгаш совет органнар, профовилел болгаш комсомол организациялары машина тудуушкунун улам ыңай хөгжүдер талазы-биле сорулгаларны чедиишкиниг боттандырарынга эргежок чугула хемчегларни алыр дээрзинге быжыг бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдели илереткен.

20 ЧЫЛ ЭРТКЕН: ПАТРИОТЧУ ШИМЧЭЭШКИН ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

(Төнчүзү. Эгеан 1-ги арында).

Область отрядының дайынчылары онгу беш чылдың үшкү чылында СЭКП-ниң XXV болгаш ВЛКСМ-ниң XVIII съездилериниң шинтирлерин амыдыралга күүсеттиишаан, СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунга база ВЛКСМ-ниң XVIII съездизиңге СЭКП ТК-ның Чингиз секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде баа чугаазында кылдынган түңнелдерни болгаш айтыышкыннарны удуртулга болдурган, улуг көдүрлүүшкинүг ажылдап, боттарының патриотчу шимчэшкинин улам калбартып турарлар.

Студентилериниң тудуг отрядтарының шимчэшкининиң эгелээнинден бээр 20 чылынга болгаш ВЛКСМ-ниң 60 чылынга тураскааткан фестиваль эрткен дыштанып хүвдө Кызылга бооп эрткен. Ацаа область отрядының бүгү зоналарындан төлээлекчилер кээп киришкеннер.

Эртенгниинің он шак. Республика наймыыладының Ленин шелу. Тудугжу отрядтар бир деп чыскаал-биле кээп турушкан. «Тайгета», «Звёздный», «Радар», «Солаңгы», «Найырал», «Молодцы добры» дээш кандыг аттыг отрядтар чок дээр! Шөлге репродукторлардан «Томаанныг!» деп команда дыңналган соонда, фестивальдың киржикчилериниң ВЛКСМ-ниң Тыва область комитединге рапорту чаңгыланып үнген. Ону областың тудуг отрядының командири Кызыл-оол Монгуш номчаан. Украин ССР-ниң, Куйбышев областың, Тыва АССР-ниң болгаш өске-даа черлерниң студентилериниң төлээлекчилери тудугжу отрядтарга каттышкан, Леничи комсомолдуң кур черлерге баштайгы төлээлекчилери ышкаш, СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шинтирин чаңгыс үн-биле чүүлдүгүнүмүшаан, республиканың көдээ ажылагыйын хөгжүдеринге калбаа-биле киржип, мал кажааларын, суггарылга системаларын, клубтарны, эмвелгелерни, школаларны, чурттаалга бажыңнарын тудуп турар деп рапортта чугаалап турар. Олар үүгле көдээ тудугларда эвес, үлетпүр бүдүрүлге тудугларында база ажылдап турар.

Өйгу беш чылдың үшкү чылының баштайгы чартының түңнелдери студентилериниң тудугжу отрядтарының дайынчыларының чедиишкиниг ажылдап турарын көргүскен: олар 3 миллион 800 муң рубльдің тудуг-монтаж ажылдарын кылып, хөй-хөй продукцияны бүдүргеннер. Ол болза чыл планының 51 хуузу-дур!

Митингиге студентилер боттарының кылган ажылдарын дыңнатканнар. Чижээ, Куйбышевтің ужар үүл институдунуң «Звёздный» отрядының дайынчылары СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шинтиниринге харыы кылдыр № 6 куш кажаазын хуусаадан 20 хонук бурунгаар доозарын хүлээнген. Ол ышкаш куйбышевчилер чылдылга комплекизин, мал тарын боозадыр станцияны хуусаадан эрте дужаар деп созүн берген.

Бүдүрүлге сорулгаларын күүседири-биле чергелештир отрядтарда ниитилел-политиктиг ажыл калбарган. Отрядтарның дайынчылары черчериниң чонунга лекция-беседаларны кылып, концерттерни көргүзүп, школаларны болгаш уруглар ясли-садтарын шефке ап турар. Чижээ, Шагаан-Арыг зоназының дайынчылары хойжулар турлагаларынга каш удаа шеф кылган. А украин студентилер үшкү семестр төнерге, боттарының фотолабораториязын Хендергей школазынга белекке бээр деп шинтирээннер. Чоокта чаа Кызыл зоназының дайынчылары «Совет Тыва» совхозка сиген кезин, мал чеми белеткээрингe эки ажылдаан. Область отряды Вьетнамның Хошимин хоорайында пионерлер ордузун тударынга, Тайбың фондузунга киириштир воскресниктерни кылып, ажылдаан акцаазын ыыаар шилчиткеннер.

Үшкү күш-ажылчы семестр үезинде студентилериниң кылган хөй-ниити ажылын саналы берге. Студентилериниң тудугжу отрядтарының ажылында шинтирлиг үе эгелээн. Ам-даа дыка хөй чугула сорулгаларны шинтирлээр ужурлуг. Ол бүгүнүң дугайын олар боттарының патриотчу шимчэшкининиң эгелээнинден бээр 20 чыл болганынга тураскааткан фестивальның үезинде чугаалааннар.

Фестивальдың программазында ямзы-бүрү спортчу маргыдаалар, бот-тыаныгыр уран чүүл көрүлдези база кирген. Тергиидээннерни болгаш тиилекчилерни дипломнар, тураскаал белектер-биле шаңнаан. Кызылдың дыштанылга парыгынга ыры-шоор, өөрүшкүлүг үнер ол хүн орай-кежээге чедир үргүлчүлээн.

Т. МОНГУШ.

ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА: студентилериниң тудугжу отрядтарының фестивалының эгелээр мурнунда митинг үезинде.

АДААНДА ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң эң баштайгы тудугжуларының бирээзи О. Л. Калзаң-биле Куйбышевтің ужар үүл институдунуң студентилериниң ужуражып турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Малчынның белеткели

«Большевик» совхозтуң хойжузу К. Куулар хоочун малчынарның бирээзи. Бо чылдың чайы каандаашкыныг болган төлээде, мал кыштагладыышкыны берге байдалга эртер дээрзин эш Куулар шагда билген. Ынчангаш малчын кышка белеткелди эгелээн. Ол Мойналык деп чердеп беш тонна сигенни кескеш, кыштаанда чедирип алган.

Малчын амгы үеде сиген кезилдези-биле кады кажаларының, чурттаар бажыңының септелгезин кыла берген.

А. ХОВАЛЫГ.

Болбурзектиң судалы

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

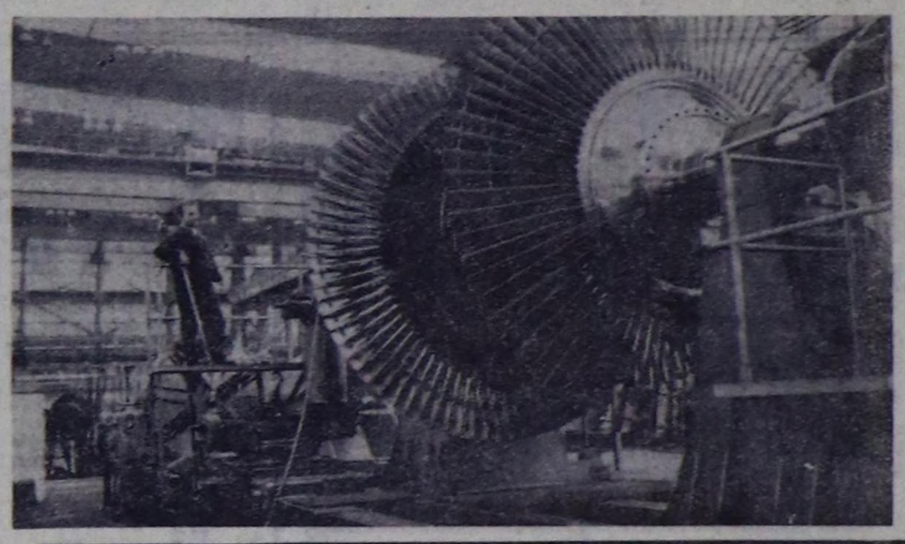

Социалистиг Чехословакия — бөгүн

Чехословакияның «Шкода» марказының турбиналарын делегейниң 50 чурттарында эки билир. Ол турбиналарны электри станцияларында, Болгарияның болгаш Совет Эвилелиниң газ дамчыдар шугумнарында, Кубада, Индияда тургускан, эки ажылдап турар. Социалистиг дем каттыжылга чурттары дайын соолундеги чылдарда ЧССР-ниң янзы-бүрү күчүлүг 300 хире турбиналарын алган.

ЧУРУКТА: Пльзенде В. И. Ленин аттыг «Шкода» комбинаттың цехинде.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Политинформаторларга

УЛУСТУҢ ХЕРЭЭ

Көдээниң ажыл-ишчилерин мал чеминиң белеткелин болгаш дужүт ажаан алыышкынын бедик темпилиг чорударынче база беш чылдың үшкү чылында көрдүген планныг онаалдаларны болгаш бедиткен хүлээлгелерни ыяап-ла ажыр күүседиринче мобилизастаары агитаториуң дорт хүлээлгези болур.

Алдыгы беседа

МАЛ АЖЫЛЫ—ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

Чурттуң экономиказының моон соңгаргы хөгжүлдези, чонның материалдыг амыдыралының деңнелин бедидери мал ажылын шапкын хөгжүдүр негеп турар деп, эш Л. И. Брежнев июль Пленумунга онзалап айыткан. Эзт, сүт болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин ковудеп, бо адырда ажылдың организастаашкыны экижип ораа-даа, мал ажылының амгы деңнели өзүп турар негелделерни долу хандырып күш четпейн турар.

Беседаның айтырыглары.

Эзт бүдүрерин ковудедири — биргиээлчегниң сорулгазы. Сүт угланыышкыныг мал ажылынга шынар көргүзүглерин экижидер.

Агитатор дыңнакчыларның кичээнгейин айтырыгның кол утказынче угландырар хүлээлгелиг. Мал ажылын интенсивтиг чорудуп тургаш, чер болганга бүгү чүүлүн малдың баш санын өстүрерин, оларның продуктулуг чоруун бедидерин Пленум эң чугула сорулгаларның бирээзи деп саналаан.

Чурттуң хөй кезиниң районнарында эзт бүдүрерин чүүн-даа мурнунда инек малдың күсели-биле ковудедири кончуг чугула. Маңаа чүүн-даа мурнунда семиртилгениң хуусаазын кызырары, күрүнеге дужаар малдың дериг деңзизин улгаттырары улуг рольду ойнаар. Амгы үеде чуртта ниитизи-биле колхозтарның болгаш совхозтарның күрүнеге дужаан турар бода малының бирээзиниң-не дериг деңзизи 335 кг. боон турар. А мурнакчы областар болгаш республикалар шарыжыктарны 400—450 кг. чедир семирти азырааш, эзт планынга дужаап турар.

Ооц түңнелинде күрүне чыл саныда бир миллион ажыг тонна эзтти пемей ап турар. Сорулга—бүгү семиртилге пунктуларынга тургускан бода малдың бирээзиниң-не дериг деңзизин 400—500 кг. чедирери болур. Малды чылдың үелерин барымдаалап көрүп тургаш, кажан, кандыг черге, кандыг арга-биле семирти азыраарының арга-методтарын дилеп тывар херек. Маңаа кол негелде —эки шынарлыг, чиик өртек-үнелиг хөй эзтти бүдүрүп алыры болур. Воронеж, Оренбург областарының болгаш Украинаның чамдык областарының семиртилгеде ажыглап турар эки дуржулгазын чер болганга нептередири чугула. Бо черлерде болгаш Молдавияда эзт бүдүрерин тускайжыттынган улуг бүдүрүлгелерде организастааны кончуг таарымчалыг болуп турар.

Хаван болгаш куш ажылын база тус черниң сугларына болгаш хөөлбектеринге балык ажылын хөгжүдери беседаның чугула кезээ болур. Бисте чедир ажыглаттынмайн турар база бир курлавырның дугайын чугаалаар херек. Колхозчуларның болгаш совхоз ажылчыларының хуузунда ажыл-агыйы, ылангыя оларның азырап турар малы ниитиниң аш-чем курлавырын ковудедиринге биче эвес рольду ойнап турар. Ол дугайын ССРЭ Конституциязында база айтып демдеглээн болгай. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң, ниитиниң чемненилге черлериниң дузалал ажыл-агыйлары база-ла боттарының үлүүн киириштирер ужурлуг.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ШАҢНАЛЫ—ПЕТРОЗАВОДСКИНИҢ ТУГУНДА

(Төнчүзү. Эгеан 1-ги арында).

ри үргүлчүледиг адыш часкан турда, петрозаводчуларга, Карелияның бүгү ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Совет чазактың, СЭКП ТК-ның Чингизе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтің байыр чедириишкини болгаш чылыг күүсээшкиннерин ол дамчыткан.

Петрозаводскини Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаннааны — бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүзүнге ооц чугула ролюн болгаш туружун, революстуг ачы-хавыяазын, дайынчы алдарын, Төрээн чуттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күүзүн быжыглаарына база улам хөгжүдеринге ооц көскү үүлүн хүлээп көргени ол болур. Ооц-биле кады СЭКП-ниң XXV съездизиниң шинтирлерин амыдыралга боттандырарына коммунистиниң, ажылчыннарның, интеллигенцияның, совет Карелияның бүгү ажылчы чоннарының күш-ажылын бедиг-биле үнелээни ол болур деп эш Андропов демдеглээн.

Петрозаводчуларның болгаш Карелияның ажылчы чоннарының экономика, культура тургузуушкунунга чедиишкиннерин, чурттуң көдээ ажыл-агыйын улам хөгжүдер талазы-биле СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң салган сорулгаларын тодаргай чугаалаан, эш Андропов делегей байдалының айтырыгларынга доктааган.

Түңнелинде эш Ю. В. Андропов Петрозаводск хоорайны Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаннаар дутаймында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчаан болгаш чылгаанар үргүлчүледиг адыш часкан турда, бедик шаңналды хоорайның тугунга кадап берген. Эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүледиг адыш часкаашкынары-биле каш удаа үзе кирип турган.

Хуралга түве чугаалаан кижилер оларның күш-ажылын, дайынчы, революстуг ачы-хавыяазын бедин-биле үнелээни дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделинге, эш Л. И. Брежневтің бодунга өөрүп четтиргенин илергейлээн болгаш автономнуг республиканың ажылчы чоннары бүдүрүлгениң ажыктыын, ажылдың шыпарын бедидер, СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шинтирлерин амыдыралга боттандырар дээш социалистиг Төрээн чуртунуң чечектелиишкининге боттуг үлүүн киирер дээрзин бүзүреткеннер.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделинге, эш Л. И. Брежневке байырлыг чугааны улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

Неделяның делегей болуушкуннары

КЕМНИГ УГЛАНЫЫШКЫННЫ БУРУУ ШАПКАН

Египеттің амгы удуртулгазының дүжүп берикчи болгаш империалистиг политиказын сойгалаарының хереэнге чугула политиктиг үүл болза Садатты судтаар хөй-ниити судунуң баштайгы хуралының бо чылдың август 1-де Иракның наймыылалы Багдадта эгелээн болур. ЕАР-ның президентизи египет улуска удур кылган кемниг хереэ, араб пациялың дээди эрге-ажыктарын сатканы, араб чурттар дугаының резолюцияларын хажытканы, араб девискээрлерин эжелээрин уламчылаан. Палестинаның араб улузунуң дүрүм ёзугаар национал эртелерин тооп көрбейн турары дээш буруудаттырын турар.

Араб чурттарның 200 хире янзы-бүрү хөй-ниити организацияларын каттыштырыр турар ниити-араб улус конгрези Садатты судка киирер дутаймда шинтирни хүлээп алган. Ол шинтирни 1977 чылдың декабрьда хүлээп алган. Араб-израиль месилдешкинин таарыштырарының «чаа арыннарын» ажыдары-биле Израильдің эжелеп алганы Иерусалимче египет президентиниң барын кылган айыылдыг «инициативазының» соон дарый ындыг шинтирни үндүргеп. Бо «инициатива» Садаттың сатыныкчы политиктиг угланыышкынына араб улустарның килеңээшкинин болдурган.

Президент Насерниң үезинде араб улустарның национал-хосталгалыг шимчэшкининиң авангардынга чорул турган Египеттің политиказы Садат шуут дорайтадыр өскерткеш, ону империалистерге садыпкан. АКШ-биле эвилелдешкен болганда Садат социалистиг кады ажылдажылга чурттары-биле, деңшилгелиг араб ёзу-чурумнар-биле харылаадарны үскеп. Ол үеде Египеттің экономиказы социалистиг угланыышкыныг болганындан ооц-биле харылажырындан Вашингтон ойталап турза-даа, Садат египет экономиканы капиталистиг орукче шилчиделиниң хемчегларын алган. Ол ышкаш Барын чүк-биле эвилелдежишкин дарлакчы хевирлиг апарганын чажырар дээш Садат «контрольдаар либерализм» дээр угланыышкынны чарлаан. Бүгү чуртка «потемкин суурларын» далашбиле тургузуп, ону «сөстүү хостуу», «бодалдың хостуу», «политиктиг партияларны тургузаарының хостуу» деп меге кыйгырыгларның адаабиле боттандырын турган.

Чуртка капитализмни катал тургузарының угланыышкынын чоруткаының түңнелинде, бир талазында, чиижеңге садыгжылар болгаш баяатан дүжүметтер байып эгелээн, ийи талазында, ядыы ажылчы чоннарның амыдыралы аргажок берге байдалга таварышкан. Ол үүлдерни национал-деңшилгелиг (чөөн үзелдиг) партияның талазындан шыңгызы-биле шүүмүүлеп эгелээн, чоннуң 1977 чылдың эгезинде кылган хөлөөшкиннериниң чылдагааны-даа ол болган. Дүжүп берикчи политиктиг угланыышкын Израильдің эжелеп алганы дескээрлерни хостаары дээш ниити-араб деңиселге хора чедиргени-биле араб улустарның килеңээшкинин кысыскан. Мындыг байдалдар тургуступ кээрге, Садат чуртта бүгү-ле демократтыг чорудуушкуннарны, ооц иштинде бодунуң аазан турганы «демократия» хевирлерин безин каржызы-биле базып эгелээн.

Моон ужурунда ниити-араб улус конгрези Садатты хөй-ниитиниң судунга киирген. Египет президентиниң шилип алган оруу ону империализм болгаш сионизм-биле ошкажып-кужактажырынга чедирип келген, амгы үеде Садат нацияның дайынчарының талазынче долузу-биле шилчээн деп Иракның «Ас-Саура» солуну бижээн.

ХОСТАЛГАЖЕ ЧҮТКҮЛДУ БАЗЫП ШЫДАВАС

Мозамбиктің тайбың чурттакчылыг суурларын Родезияның дайынызырактарының июль 30-де араатазызы-биле бомбалааны делегейниң деңшилгелиг хөй-ниитизиниң киленээшкинин болдурган. Ону делегей эргелериниң нормажиктерин каржызы-биле хажытканы база кижини кижи дарлавас чаа ниитилелди тургузарының оруун, ёзулуг хамаарышпас чоруктун болгаш социал деңшилгениң оруун шилип алган Мозамбик Улус Республикага удур дорт агрессия кылдыр делегей хөй-ниитизи көрүп турар.

Үргүлчү боон турар чепсектиг ындыг халдаашкыннарның сорулгазы болза, боочепсекти холга алгаш, демиссежип турар Зимбабвениң аны-дуңма улузунга деткимче көргүзериндеп. Мозамбиктің ойталаан турарын чедип алыр деп турары болур. Бо авантюристиг хөделиишкинни Родезияга колониалдыг ёзуурумну хевээр арттырып алырынче угландырган. Ынчалза-даа Смиттің ёзу-чуруму аштырыышкыннарга удаа-дараа таваржын турар. Родезияның көдээ районнары херек кырында Зимбабвениң патриоттуг фронтузунуң контролюнда туруп турар. Чогум-ла харын бо фронт чуртта бөйдалдың эки боон турар, ынчангаш африка чалчаларының киржилгези-биле шилчилге чазак чуртту кризистен ушпуп шыдавас деп мурнуу-африка «Пост» солун бижээн.

Бо бүгү фактыларга үндезилээш «Юманите» солун мындыг чөптүг айтырыгны салган: «Бодунуң эрге-чагырганга турарын узадыр дээш Ян Смит дайынны күзеп турар эвес ийнеп? Ол бо сорулганы чедип алыры-биле сөөк-ызы ылгакчыларының талазынга Барын чүк күрүнелерни киириштирип, Мурнуу Африкага улуг месилдежишкинни өөскүдерин бодап турар эвес ийнеп?

Империалистиг стратеттерниң кол сорулгазы — национал-хосталгалыг шимчэшкиннерни базары боон турарын, ону чажырар дээш ындыг инзылыг кордаашкыннарының үнүн кээп турарын делегейниң хөй-ниитизин эки билир. Империализм ол сорулгазын чедип алыры-биле Африкага ажык агрессияларны үндүрүп, хоралакчы хөделиишкиннерни кызып, оларга таарышпас кижилерни өлүрүп турар.

Ынчалза-даа национал-хосталгалыг шимчэшкининиң өөрүлдезин империализмниң күчүлүг чепсээ безин доктаадып шыдавас. Мурнуу Африка колониализмден болгаш сөөк-ызы ылгаар чоруктан хостуг чер ашаар, чүге дизе тиилелге хамаарышпас чорук болгаш социал дарлаашкындан ушпар дээш демиссежип турар улустарның талазында.

Ю. ТЫССОВСКИЙ,
А. ЛАДЫГИН.
(СЭТА).

Янзы-бүрү МЕДӘӘЛЕР

Көрүкчүлерниң сонуургалында

«Россияның аныяк чурукчулары — ленинчи комсомолдуң 60 чылынга» деп делгелге Москвада ажыттынган. Ук делгелгени ССРЭ-ниң Чурулга академиязының залдарында организастаан. Бо республика делгелгезин ВЛКСМ ТК, РСФСР-ниң Культура министерствозу, ССРЭ-ниң Чурулга академиязы, РСФСР-ниң Чурукчулар эвилели организастаан.

Юбилейлиг экспозицияда 474 чурукчуның янзы-бүрү жанрга кылган муң ажыг ажылдары кирип турар. Бистиң чуртувустуң эрткен үезинге, салгалдарның аразында тудуш харылзааларынга хөй-хөй ажылдарны тураскааткан. Кол-ла тема—амгы үе, амгы үеним кижизи. Комсомолдуң шалыпчы тудугларга кайгамчык ажыл-херектерин база ук чуруктардан көруп болур.

Тыва АССР-ниң чурукчулары ук делгелгеде чедиишкиннит киржип турарлар. Ю. Деевтиң «Чылыг өг» деп лириктиг чуруу база ооң эжи В. Ховалыгның «Мөңгүн-Тайганың сарлыкчызы» деп ажылы делгелгеге кээп турар кижилерниң үнелелин эп турар. Тываның аныяк чурукчулары боттарының хоочун салгалының чонардаштан уран-шевер кылыглар чазаар чаагай чаңчылын салгап турары черле эки. Бо ажылдарга тускай стендини ажыглаан. «Үскүлежип турар кошкарлар», «Аъттыг кижилер» деп ажылдарны Э. Байыңды кылган, С. Кочааның «Сарыык», Л. Түлүштүң «Бодаганнар» дээш аске-даа Байыр-оол, Б. Нурзат, К. Хуна, Д. Дойбухаа оларның ажылдары солун.

Бо делгелгениң эң эки чуруктарын ВЛКСМ-ниң 60 чылынга тураскааткан Бүгү-эвилел делгелгезинге шилип алыр.

Н. КОСЕНКОВА.
Москва.

Дыштанылга хүннеринде

Бажың-Алаак ортумак школазында бүдүрүлге бригадазы бар. Оларга тускай шөлдү совхоз быжыглаан. Он беш кижи составтыг тускай звено ында чайны еттүр ажылдап келген. Бүдүрүлге бригадазы ийи га черде капуста, помидор аймаан өстүрген, ажаап турар. Оон аңгыда картофельди он га черде, ол ышкаш ногаан суланы база ажаап турарлар.

Капустаның үнүжү эки, ону уруглар эки ажаап турарлар, бок үнүштерни доктаамал аштап турар. Кек-суланың суггарылгазы доктаамал эки турганындан оң үнүжү эки болуп, совхозтуң бир механизастаттынган звенозу ону ам силостап турар. Силосту Арыг-Бажы сут-бараан фермазының турлаанче сөөртүп эгелээн. «Искра» совхоз бир тракторну быжыглаан. Тракторист Иргит Эртинениң башкарылгазы-биле ДТ-70 деп маркалыг чаашкынналдырып суггазар машина база ажылдап турар.

Уруглар чайгы хүннерде чүгле ажылдаарындан аңгыда, дыштанып база турарлар. Уруглар номнарны Бажың-Алаак библиотеказының ажылдаачылары эккеп берип турар. Культура бажыңының ажылдаачылары база хаая эвес аалдап кээр.

Бажың-Алаак школазының өөренгичилери чайгы дыштанылгазын организастыг, ажыктыг кылдыр эрттирип турарлар. Ниитиге ажыктыг күш-ажыл кылыры уруглардың кижизидилгезинге улуг ужур-дузалыг.

А. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

ИРИСТОННУҢ КЫЗЫ

Осетин артист Дзерасса Туганованың киржип турары цирк көргүзүүлери көрүкчүлериниң сонуургалын хайындырып, хүндүткелин чаалап алыр. Ооң Лондонга болган Парижке, Монреальга болган Лос-Анджелеске, Каракаска болган Амстердамга көргүзүүлерин көрүкчүлер аажок сонуургаан болган парлалгага ол дугайын илереткен хөй материалдар парлаттынган. Ону «хар дангына» деп адап турар. Ооң дидиминге, аваангырынга, шыдамыынга кандыгдаа эр кижи адаарган болур.

Дзерассаның адазы— сураглыг джигит Михаил Туганов 1928 чылда кавказ джигиттериниң бөлүүн тургускаш, чонуун хөй кижилиг байырлалдарының болган маргылдаалларының хевирлерин киргеп «Кавказ дагларында» деп көргүзүүнү манежке киргеп. Джигиттериниң көргүзүүлеринге янзы-бүрү нарын күүседиглерни кылыры турган.

1939 чылда, Михаил Туганов «Дон казактарының ансамблин» тургускан. Ада-чуртуң Улуг дайыны эгелээри билек ансамбльдиң киржикчилери шуптузу фронтуже чорупкан. Тугановтуң джигиттери бүгү дайынны эрттир Москвадан Берлинге чедир орукту эрткеп, Тиилелге хүүнде рейхстагтың бузулган ханаларының баарынга концерт көргүскеннер.

Дайын соонда Михаил Туганов ансамбльди шуут катап тургускан— дайын шөлүнден ооң он бир джигиди ээп келбээн. Дайын чылдарының маадырлыг херектеринге турскаатткан «Селемелер үүнүң дугайын төөгүүрүл?» деп көргүзүг-биле казактар станицазының байырлалын көргүскен «Донда» деп композицияны кыска хуусаның дургузунда тургускан.

Дзерасса цирке авазы, ачазы-биле кады аңаа өскен, чамдыкта бичии боду аренага база үнүп турган.

Ачазының манежти каттанының соонда, Дзерасса аъттыг джигиттер киржип турар «Иристон» деп (Осетия дээн) цирк программазын тургускан. Соңгу-Осетин АССР-ниң улустуң артизи, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Тугановның удуртулгазы-биле джигиттер дөскел чок кашпагайын, күүселдениң идегелдиин, кайгамчык аваангырын, аът кызынга тулган туттунуп билирин көргүзерлер. Бөлүктүң үнелиг үүвеин үүл дээрге, оларның көргүзүүлериниң осетин чаңчылдарга үндезилеттингени, национал спортчу оюннардан укталганы, чонуун хөй талалыг уран үүлүн сиңиргени болур.

Дзерасса чеже-даа чымчак, өөлдек болза, ажылга идегелдиг болган сынып чок.

— Ачамның репетицияларга негелделинин, буу-хаа, үй-балай үүве кылырынга ынак эвезин дөзеп алган мен. Езулуг уран үүл дээрге культурлуун болган күш-ажылды негээр.

Тугановның ансамблинин эң көскү шынары — эн артисчи аян-шинчиин. Композициялардың тургузуг талазы-биле утка-шынарлыы, күүселдениң тааланчыг чаражы ансамбльди алдаржыткан.

...Чырык өжерге, имиртинизөн манежтиң төгерик чырынга, тоолда үүве дег, маңган ак аъттыг, кылаң ак хептиг кижи көстүп келир—ол дээрге Дзерасса Туганова-дыр. Улустуң аялгазы залды дола бээрге, Дзерасса ооң аайы-биле аът мунарының эң дээди школазын көргүзүп эгелээр. Черкескалар кеткен джигиттер чараш аъттарын аскымнады саныктадып үнүп келгеш, ону солуур. Аъттыг кижилер тырыкыны долгандыр, төнчү чок дег, оюнуп эгелээр. Осетин улустуң бүгү күжү, чараш-каазы цирк ареназында үнүп келген дег көстүр.

Козетта БЕК.
(ПМА).

ХАНДЫКШЫЛ

Дөртен чылдар үезинде Чөөн-Хемчиктин Хорум-Даг школазының башкыларының болган өөреникчилериниң уран үүлүге кайы хире хандыкшылдыг турганын сактып бижикседим.

Школага ынчан чүгле үүс бежен хире өөреникчи, чедисес хире аныяк башкы ажылдап турган. Башкыларывыс биске быжыг билиг бээринден аңгыда уран үүлге бисти хандыкшыдын, хаара туткан. Школага хөгжүм херекселдери эң баштай чаңгыс-даа чок турду. Сагыш човангыр башкыларывыс ада-иелерден дузаламчы дилеп турган, өлүүн кыска дошпулуурлар, мандолина, гитара, бир гармонь садын эккелген.

Кичээлдер ийи шакта доостур. Онааларны алды шакка чедир кылыр. А ооң соонда бөлгүмнер ажылы эгелээр, чай чок-ла турган үүве. Мандолинага А. Дажы-Торлук, гитарага, лямбиге, игилге, бызаанчыга А. Очур, чадаганга Б. Ширидиини башкыларывыс эки ойнаар турганнар. Олар пота билбес-даа болза, кулак-биле дыңнап алган аялгаларын-на ол дораан доктаады тыртып алган, херекселдерге ойнап эгелээр. Оларның үн дыңнаар салымныыпна кайгаар бис, чаңгыс дыңнап алган соонда часпайн, олла хевээр ойнаар улус болган. Башкыларывыс ол хөгжүм херекселдеринге бистерни өөредип, оюн-концерт организастап эгелээн. Хылдыг хөгжүм херекселдеринге ойнаар өөреникчилериниң саны чоорту көвүдээн. Бистиң аравыстан Кара-Сал Ак-оол деп талантылыг эш тыптып үнүп келген. Ол игил, лямби, бызаанчыга илдик чок ойнаар кылдыр өөрени шаап алган. Сыгыртыры-даа аажок кижи. Янзы-бүрү ан, куш үнүн оттүнүп турда мырыңай кайгамчык! А ооң өөредилгези база эки турган.

1943 чылдың кыжы үүве. Бир-ле эртен ынчан школа директору турган А. Дажы-Торлук башкы бистерни, уран үүлге киржип турар өөреникчилерни чыын алгаш:

— Алдан-Маадыр, Улуг-Алаак, Сут-Аксы суурларга концерт көргүзер бис—деп чарлады.

Бисте үүү боор, амыран чепшээрештивис. Хар-даа кылын, соок-даа дыңзыг турган. Школаның Хертеш-Хүрең деп чаңгыс аъды бар үүве. Ону шанактааш, аъш-чемивисти, хөгжүм херекселдерин үүдүргеш, боттарывыс хаактарлыг чорупкан бис.

Кышкы дыштанылгавыста ол суурларны шуптузун солун концерттиг кезидивис. Концертивис программазындан хылдыг хөгжүм херекселдеринге ойнап чораан номеривисти көрүкчүлер кончуг сонуургаш, катап-катап дилээр турду. Бир-ле катап Чөөн-Хемчик районнуң школаларының аразынга бот-тывыңгыр уран үүл көрүлдези болганын сактыр-дыр мен. Анаа бистиң Хорум-Даг школазының өөреникчилери хылдыг хөгжүм талазы-биле бирги черин эөлээш, шаңналмакталды алдывыс.

Ол бергэ үелерде безин башкыларывыс бистиң музыкага хандыкшылывысты ыпчаар оттурган үүве. Бистен уран үүл талазы-биле талантызын чонга доктаамал бараалгадып чоруур, республикада ат-сураа алгый берген кижилер-даа үнгүлээн. Чижээ, тыва хөгжүм херекселдеринге-даа ойнаар, хөөмейлээр, сыгыртыр Кара-Сал Ак-оол ам Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп бедик атты чедип алган. Ол уран талантызын ам-даа чонга бараалгатпышаан.

Мен ам республиканың өлүүн хөй школаларынга ажылдап келдим. Оларда национал тыва хөгжүм херекселдери чок боор чорду. Ону тып тургузуп алырын сүмелеп-даа чоруур-дур мен. Ынчалза-даа мээң ол эки күзелимни деткиир кижилер барык тывылбаан. Хылдыг хөгжүм оркестрин ортумак школа бүрүзүнге тургузуп алыр болза, уругларның эстетиктиг кижизидилгезинге тергиин ажыктыг деп санаар мен.

М. КӨРГЕН-ООЛ,
башкы.
Улуг-Хем район.

ЭРТЕМДЕ ЧАА ЧҮҮЛДЕР

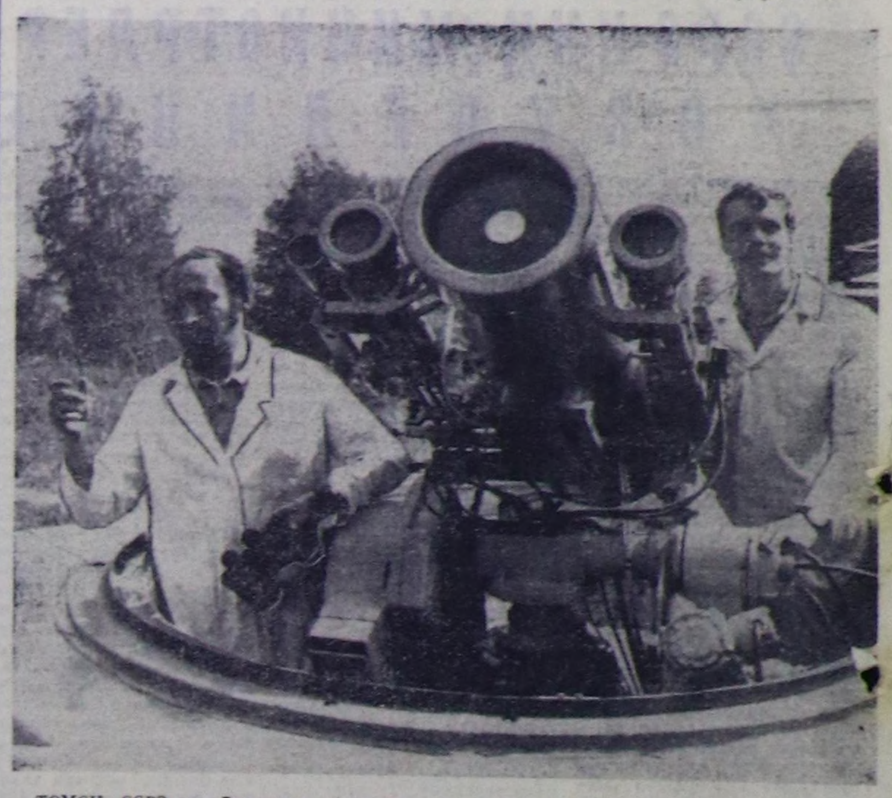

ТОМСК. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының оптика институтунуң эртемденнери ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирьде «Оптика» дээр конструктор бюрозунуң ажылдакчылары-биле кады атмосфераның метеорология болган оптика параметрлерин тодарадыр лазер локаторларын тургускан.

«Лоза-3» деп лазер локатору 10—15 км хемчээлде аэрохул хирленишкицерин тодарадыр арганыг.

ЧУРУКТА: институттуң улуг эртем ажылдакчызы, физика-математика эртемниериниң кандидады Б. Кауль (солагай талазында) болган конструктор бюрозунуң ажылдакчызы Г. Ужаков «Лоза-3» деп чаа локатор-биле ажылдан турары.

С. ДЯТЛОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге дымыратып чаар. Барын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 6—11 метр чедер. Агаарның температураазы 21—26, чамдык черлерге 14—19 градус чылыыр. Кызылга бүргеп, аязыр. Чөөн чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 6—11 метр чедер. Агаарның температураазы 22—24 градус чылыг болур.

ХАЙЫМ

БАГИО, август 7. Карпов биле Корчнойнуң аразында делегей чемпиону ат дээш чоруп турар шыдыраа маргылдаазының сонгаарладып каан тоску салыы база-ла хайым боон доозулган. Делегей чемпиону 41 дугаарында Лев деп көш бижип алган болган. Корчной ак-биле ойнаан, артык оолдуг арткан-даа болза, удар барымдаа чок болган. Сан 1:0 хевээр. Он дугаар салыг август 8-те болур.

ТВ

АВГУСТ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Робинзон Кузи». Мультфильм.
11.15—А. Островский, Н. Соловьев. «Белугиниң кудайланганы» К. С. Станиславский аттыг Москвада шия театрының фильм-шиизи.
13.50—16.00—Чапсар.
16.00—Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнер программазы: «Фантом операция» (ЧССР), «Араттарның байлааның дугайында тоожу» (ГДР), «Педурень суурнуң уруглары» (РСР).
16.50—«Бистиң садывыс».
17.20—«Чайгы күш-ажылчы үлдүн».
17.50—«Аялга — ыпакшыл». Фильм-концерт.
18.25—В. Крапивин— «Селемелиг оол». Хөй серималыг шия. 1-ги серия.
19.30—Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

19.45—Телемедээлер.
19.55—«Хөй-ниити амыдыралының экраны». Дамчыдылга.
20.25—Телемедээлер.
20.40—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.45—«Кодээ: ажыл-херек болган айтыыглар». «СЭКП-ниң июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга».
21.15—«Чугаа» деп уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—«П. Архипованың концерттери». Дөртү дамчыдылга. Программада М. Мусоргскийниң романстары кирип турар.
23.35—00.10—«Кино көрүкчүзүнүң спутниги». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Ж. Болотова эрттирер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

19.00—«Чогаалчы болган үе». Дамчыдылга.
19.30—«Академик Ян Страдынь» Бодалдар. Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.45—«Уругларга шулүктер».
20.00—«Телетеатр аалчыларны хүлээп ап тур». Индийниң классиктиг музыка болган танцы артистериниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

20.45—21.25 «Бистиң аалчыларывыс». Молдавияның «Кымпень» ансамблиниң концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

АВГУСТ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Лейтенант Следтиң частырыы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультчыыпды». 10.35, «Синдбадтың алдын аян-чоруу» 11.55, 13.40, 15.25, «Ак шаң» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Беркуттуг сөөлгү чылы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кызыл чечек» 15.00, «Сагыш-сеткил» 17.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Ойнаарак» 15.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Сонуургактарга

Чукоткада эдельвейстер

Чоокка чедир-ле эдельвейс—альпий шынааларының чечээ Чукотканың кадыг-дошкуп агаарынга таарышпас дижип турган. Ол бодалды Ленинградтың ботаниктери буруу шапканнар. Шак ол кайгамчыктыг чечектер Илирней дагларындан тывылган. Эрте-бурунгу чукчилериниң тоол чугаазын ол тывыш бадыткап турар. Ында кайгамчыктыг чечектиң дугайында «хар шыптыыган дагларда өскүп турар, ону эн-не дидим болган эрес кижи көрүп шыдаар» дижип турганнар.

Чукоткада онзагай талалардыг, кайы-даа черниг-биле дөмейлешпес үнүштер хөй. Ону шинчилээн эртемденнер кандыг түңнелге кээп турарыл? Тундраның үнүжү сөөлгү чылдарда оруктар болган хоолайлар шеер, ажыктыг казымалдарны дилеп тывар үелерде бойдусту камгалаар талазы-биле чамдык медээлерни эртемге берип турар. Ооң аңгыда ук үнүштерни шинчилээш, эртемденнер Чукоткада агаар-бойдустуң өскерлиишкиннерин тодарадыр арганы тып ап турарлар.

И. ЧЕРНИЧЧАН,
СЭТА-ның корр.
Балибино,
Чукотка автономнуг округ.

Марьяна шуваганчының тоолу

Белоруссияның Күрүне университединиң фольклор экспедициязы ховар тывыштыг болган. Брест области Заболотье суурга студентилер Мария Степановна Садковуң үүс хире ырларын болган тоолдарын бижип алганнар.

Ооң бажыңы суурнуң кыдыында, биичи болган арыгсилит, соңгазының баарында чараш хадың дээрже шаптыккан. Заболотьениң чону ону Марьяна шуваганчы дижир, даштындан көөрге, ол алдан хире харлыг кылдыр көстүр, а херек кырында—тозан. Аныяксы үүдел дээрге, ол шимченгир, кашпагай, кижилерге ынак болган оларга эптиг-зөлдек. Аныланда ол танцылаарынга, ыргап-аваының безин аңаа айтып берген кожамыктарын, ырларын ырлаарынга сундулуг чораан.

Ол хевээр-ле шагдагы ырларның сөстерин ол утпаан. Ол ырларны ырлап чораан, Марьяна уругларын-даа өстүргеш, ашаан-даа фронтуже үдээн. Дайындан ол ээп келбээн, үүгле чуруу бажыңга артып калган. Чаңгыс суур чурттуглары ону утпайн, дузалажыр шаа-биле дузалаадаа келгеннер.

Суурда болуп турар болуушкуннарны Марьяна шуваганчының бажыңынга кээп хөөрежирлер. Мария Степановна ол төөгүлерни бирдеп бир чок сактып алыр, ооң соовда ону чугаалап турда чечен-мергени кончуг кижи болгай.

Мария Степановна Садко шагда-ла пенсияда. Ынчалзаадаа суурнуң сезонныг изигтүлүк үелеринде «Муховец» совхозтуң конторазынга кээп, ажыл бээрин дилей бээр чаңныг кижи.

Марьяна шуваганчының бо чылын бижиттинген ырлары аңгы ном болуп парлаттынар.

Л. ЛОМСАДЗЕ,
СЭТА-ның корр.
Брест.

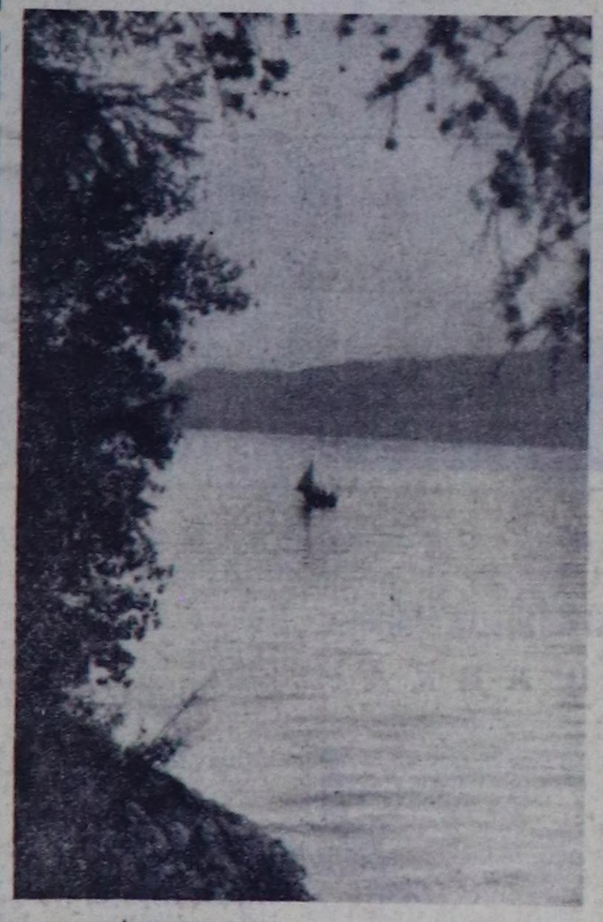

Азаста эртен.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотоэтюду.

ОПТУГ «ААЛЧЫЛАР»

Ооң бээр оң чыл ажа берген. Шуурмакка болган бир таварылганы база катап сактып келдим. Таптыг-ла дал дүш турган. Аалдың чанында дыттар дөзүнде девээде-даа, кажаа иштинде-даа чаңгыс-даа хой көзүлбес болду. Коданчы ыттар-даа туруглады келбедилер. Элдептиг ыржым.

Үүү болган? Элдепсине-элдепсине, кады чораан эжимбиле аъттарывысты баглааш, өгге кирип келдивис. Малчының аязы кырган кадай олур.

— Мал сүрүг менди бе?!— деп мендиледивис.

Кадай бистерни ылаштап көргеш, танываза-даа харылады:

— Оп чүктүң оору көвүдеди, ой-чиктиг бөрүзү кежээледи. Байдал мындыг ийин, оолдар.

Кадай ону чугаалааш, үзүл сөөскен даңзазынга таакпы тиге берди.

— Чүү болган, угбам?

— Оларны «аалчылар» дээр үүве бе, «оорлар» дээр үүве бе? Чогум кымнар дээрин билбес мен. Сөөлгү үеде Самагалдайдан кээп турар улус көвүдээн. Олар ыяап-ла арагалыг кээрлер-дир. Малчыларны чула дуурайлааш, арага-биле ужур сыгааш, «хой өлүртүп чиир», азы «изиг-хаппаар», чанарда база куруг үмес мындыг элдеп үүве болу бээди мооңар.

— Бөрүлер база кежээлеп турар бе?

— Малчыныр аная турган болза, бөрүлер кежээлеп-даа кинчаарыл аап. Дүүн кежээ Самагалдай аалчылары кылып сөңүг келдилер. Олар дораан сартыын сөңнеп эгелээннер. Малчыныр: оглум, кенним суглар эзирип калган. Дүне хоюн кажаалап каар боттары серемчизин осхунуп, кодан чоогунга деспек кырынга чалап каанныр. Дүне ыттар дыка туруглады эзирип турганнар. Эзирик улус оттуп чадап каанныр. Ыттар бөлүк бөрүлерни дозуп шыдаваны ол боор. Хойлар тура халышкаш, дезипкен, а кокааралтар оларны кырып чоруп каан. Кезек-ле черге безин он ажыг хойнуң боскун үзе сол каан чыткан-дыр. Оглум биле кенним ыттарын эдертип алгаш, дезип маңнашкан хойларын бөлүп чорутканнар. Ынчангаш, мен мында чаасваап алаң кайган орар кадайдыр мен...

Солунга мактап бижиир дээш, мурнакчы малчын айтырарымга даргалар демги малчынны адаан үүве. Чеде бээримге ындыг болган...

Ол кижи ам-даа малчын хевээр. Буруузун чүмү-биле билгеш, чедирген каражазын бүрүн төлээш, кээп турар сөңнүг «аалчылардан» чарылган боорга, ону катап малчын кылып каан.

Эрткен үүве эртсин, бак чүвени баш ажыр шывадааш, эки чүвени эгин кырынга салып алыыл.

Барыын-Хемчик районда «Дөн-Терезин» совхозтан бир чагаа келди. Ону ада-иезниң аалында каникулдан турар өөреникчи ООЛ бижээн болду. Ону шуптузун маңаа дүжүрбейн, чамдык черлерин киирре каастаал:

«Экии, Мерген Мергенович!

Мен дыштаныры-биле аалымда чедип келдим. Дыштанылгам үелинде аалымга авам биле ачамга дузалажын турарымга солуну кончугдур. Ынчалза-даа бистиң ажыл-иживиске болган амыдырал-чуртталгавыска шаптыктап турар үүве бар. Ол болза чайны дургаар «кылаңкара» сөңнээн аалчыларның үзүктел чок кээп, малчыныр-ны («изиг-хаппаар» дээш) эмыратпайн турары болурдур. Малчыныр аалчыларның сартыын ижип алгаш, эзирээш, мал-маганын ышкынын турар таварылгалар бар-дыр.

Эргим Мерген Мергенович! Бо бүтпес чорукту Силерге дыңнадып олур мен. Маңаа Силерниң киржилгенер чок болза, «аалчылар» биле малчыныныр багай салдарлыг харылзаазы улам күштелир хире-дир. Биске дузалап көрүнер, Мерген Мергенович!..»

Ооң ыңай өөреникчи эрткен чылын совхозтуң малчыныр А. Ооржак биле К. Ооржак оларның «аалчыларны» хөйну хүлээп ап турган, мал-маганын ышкынын турганын база бижээн болган.

Малчыныр аалдан чеде бергеш, оларның хууда-даа, кадарын олурганы күрүнеңдаа малын холдан уштуп алыр чорук кем-буруулуг үүл-дүр. Үстүнде фактылар чүгле адаанывыс черлерде бар деп бодаар болза, шын эвес. Ындыгның төлээзинде черлерде контроль органнары ол чорукту илередип, күрүнеңдаа, чоннуң хууда эргежыыга-даа моондак ужуштурып турар чорукту дузылыдан тура соп октаары чугула.

Т. САЛЧАКОВ.

Чаа кинону көрүңер

Республиканың кинотеатрларында «КАДАЙЛАНЫЫШКЫН» деп уран-чечен фильм үнүп эгелээн.

Н. В. Гогольдуң база-ла ындыг аттыг комедиязын экранчыткан.

Фильмни «ЛЕНФИЛЬМ» студиязы кылып үндүрген.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:
ИНДЕКС 667000

Кызыл, Шетинкин болган Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-83, редакторнуң ораалачыларының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал кылдыгының 2-37-13, пропаганда кылдыгының 2-31-75, культура кылдыгының 2-23-54, кодээ ажыл-агый кылдыгының 2-21-47, үлетүр кылдыгының 2-22-64, чагаа кылдыгының 2-41-27, информация база совет тургузуг кылдыстериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн берганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 2655.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болган ном садыының талазы-биле өргелеланган типографиязы (Кызыл, Шетинкин болган Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—01025.